

99

A

SZÉKELY-UDVARHELYI KIRÁLYI ÁLLAMI

FŐREÁLTANODA

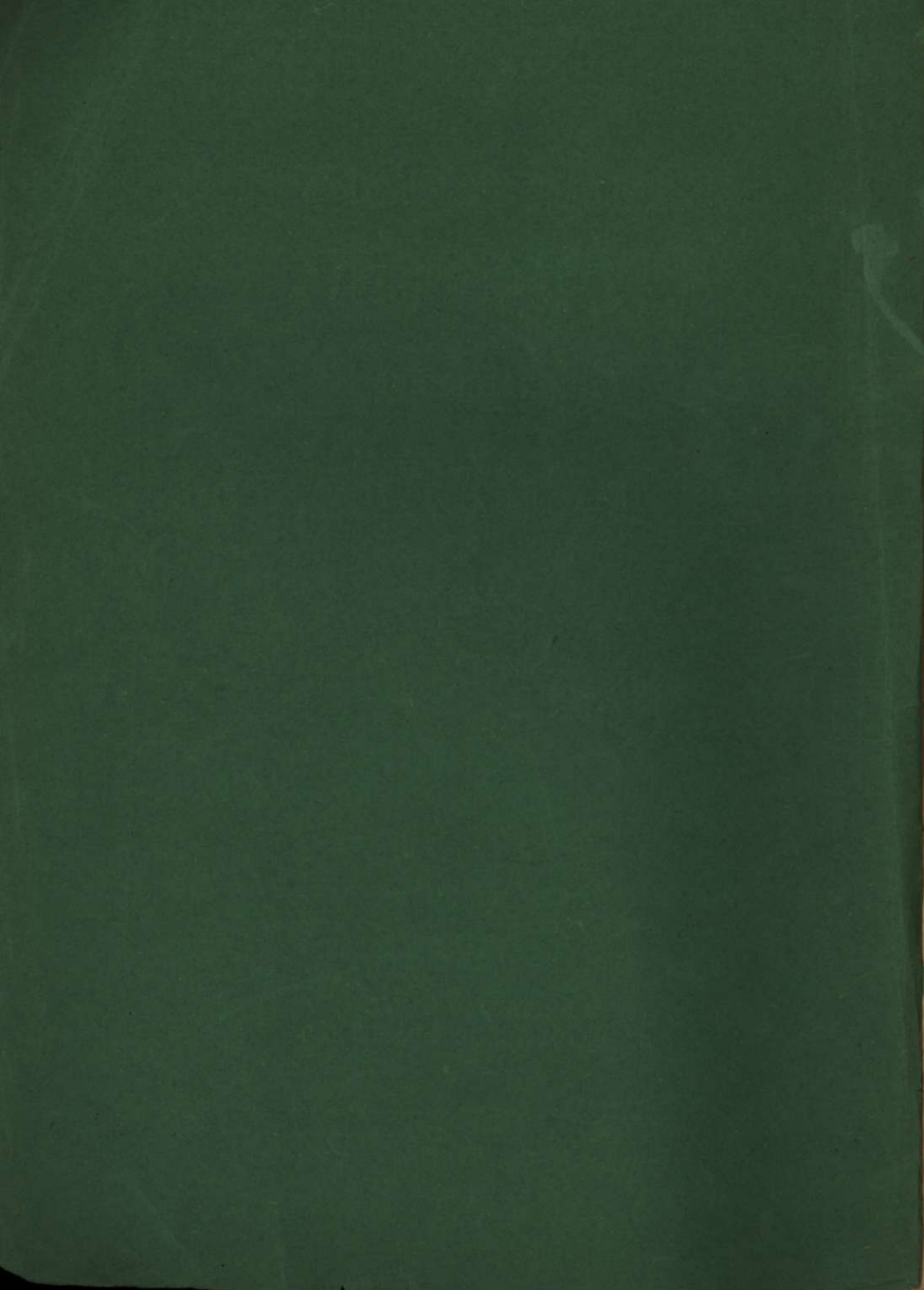
NEGYEDIK ÉVI

ÉRTESÍTŐJE,

AZ

187⁴/₅-IK TANÉV VÉGÉN.

SZÉKELY-UDVARHELYTT.
NYOMATOTT BECSEK DÁNIELNÉL.
1875.

A

SZÉKELY-UDVARHELYI KIRÁLYI ÁLLAMI

FŐREÁLTANODA

NEGYEDIK ÉVI

É R T E S Í T Ő J E,

AZ

187⁴₅-ik TANÉV VÉGÉN.

SZÉKELY-UDVARHELYTT.
NYOMATOTT BECSEK DÁNIELNÉL.
1875.

Lessing, mint epigrammatista.*)

Pálffi Károlytól.

Az epigrammának, ezen kis költemény-fajnak, ha eredetét és kifejlődését akarjuk vizsgálni, vissza kell mennünk arra az időre, melyben az eléállott. Ezen költemény-faj elnevezésében kell keresnünk annak lényegét s fokenkénti fejlődését, hogy kitűnjék, miszerint az elnevezés megmaradt ugyan, de többé már nem jelenti s nem jelentheti azt, mit valaha jelentett. Kezdjük tehát mindjárt a néven, s folytassuk úgy tovább vizsgálódásunkat.

Ha az „epigramm“ szót vizsgáljuk, azonnal látjuk, hogy az görög eredetű (ezen összetett szóból *επι-γραμμο*), s különbözőleg fordítatott le. Eredeti értelmében feliratot jelent. A cél, melyre használták, adta ennek e nevet; mert kezdetben az epigrammák semmi egyebek nem voltak csupa feliratoknál szobrokra, emlékoszlopokra, sirkövekre stb., hogy az ily emlékszobrok felszentelőinek vagy készítőinek neve megjegyzésével a szembeötlő tárgynak célja velős rövidségben kifejeztessék. Ezek tehát vagy magyarázatul, vagy pedig bizonyos hangulat felébresztésül szolgáltak. Így például: „Ha Theseus Korinthus határszélén egy oszlopot állíttatott, s annak egyik oldalára azt iratta volna: Itt nem Peloponesus fekszik, hanem Attika;

*) Irodalmi segédeszközökül főképp következő művek használtak: G. E. Lessing's Werke. Stuttgart 1869. Dr. Th. W. Danzel: G. E. Lessing, sein Leben und seine Werke. Leipzig 1849. Dr. H. Köpert: Satyrische Epigrammen der Deutschen. Eisleben 1863. Gervinus: Geschichte der deutschen Dichtung. Leipzig 1872.

az átellenben levő oldalára pedig: Itt Peloponnesus van és nem Attika, ezen szavak már epigrammák voltak, azaz: az oszlop feliratai.“¹⁾

Később az ilyen feliratok is, mint minden a világon, mind inkább-inkább fejlődtek és tökélyesbültek. Erre nézve természetesen első lépés az volt, hogy költői alakot nyertek, kis költői művé alakultak. Egy ilyen kis költeménynek főkelléke volt mindenek felett a rövidség, egyszerűség, élesség, s a gondolat és kifejezés szabatosága s ügyes kikerekítése. Külalakjukat tekintve pedig, ezen kis költeményre a görögök s később a rómaiak is, a distichont találták legalkalmasabbnak. Innen van tehát, hogy mivel ezek tartalmukat tekintve velős rövidségben, külalakjuk szerint pedig distichonokban voltak szerkesztve, később minden distichonokban irt kis költeményt, habár azok más tartalmuak voltak is, epigrammáknak neveztek, amint ezt a görög „anthologia“ mutatja.

Már a legrégebb költők, mint Archilochos, Sappho tettek kísérletet epigrammák szerkesztésében; de mégis a művészi epigramma tulajdonképi megalapítója a keosi Simonides volt. Simonides epigrammáit főkép a persa háboruban részt vett, s a thermopilei szorosnál elesett harcosoknak emelt emlékoszlopok számára írta. Ezen epigrammákat a gondolat élessége, költői szerkesztése s kitünő egyszerűség jellemzi.

Később nem csupán az emlékoszlopokra, szobrokra stb. szerkesztettek ilyen kis költeményeket, hanem a külélet nevezetesebb situatióira is alkalmazták azokat, s ez által az epigramma alkalmi költészetté lett. Ez volt tehát a második, s mindenesetre döntő lépés egy különös epigramma-költészet kiképzésére, melyet főkép az Alexandrinok műveltek, különösen akkor, mikor a görög költészet erejét nagyobb productiókhoz már elvesztette volt. Az anyagot ehhez ezen időben leginkább az irodalomból, művészet köréből és a privát életből vették, s átalakításukban a görögök

¹⁾ Lessing: Zerstreute Anmerkungen über das Epigramm. S. 1.

költői érzéke még mindig nagy kellemet, finomságot, sokoldalúságot és ügyességet fejtett ki.

Az Alexandrinok által művelt epigramma később átment a rómaiakhoz s azok által tovább fejlesztetett, de beltartalmát illetőleg egészen más irányban. Ugyanis, míg a görögöknél az epigramma főkélléke nem igen volt egyéb, mint valamely szép gondolat, röviden és ügyesen kifejezve, s célja csupán az volt, hogy gyönyörködtesen; addig a rómaiaknál az éle az epigramma tulnyomó alkatrésze gyanánt jelenik meg, hol a gondolatnak mindig bizonyos éle van, mely gúny, humor, éle vagy szójáték alakjában nyilatkozik, talál és sebez.

Az epigramma ezen két külön fajának megvilágítására álljon itt a következő két példa.

A görögre:

Meg ne ijedjete! a hazaföldnek szive dobog fel:
Kölcsi sirjától keble örökre sebes.

(Vörösmarty.)

A rómaiakra:

Vizbe esett az orosz s szent Miklóst hívta segédül.
Megmentlek, szólt a szent, de mozogj magad is.

(Székács.)

A rómaiaknál az epigrammát maró gúny és találó éle által tökéletességre vitte Martial, kiről Lessing méltán mondhatá: „Martial előtt sokan irtak ugyan mind a görögöknél, mind a rómaiaknál epigrammát, de tulajdonképeni epigrammatista előtte egy sem volt.“²⁾ Martial volt az első, ki erős, világos eszmét szerzett magának az epigrammáról és ezen eszméhez állhatatosan hű maradt. Epigrammái még ez időben is értékük szeriut az első helyet foglalják el ugyannyira, hogy minden népek között őt még eddig csak Wernicke közelítette meg; ámbár a tudományok ujra ébredése óta számtalan költő tett kísérletet még latin nyelven is, részben jó sikerrel, mint Owen.

²⁾ Lessing: Zerstreute Anmerkungen über das Epigramm. S. 35.

Mi tekinthető Németországban az epigramma első kezdetének s mikép fejlődött lassanként tovább, nem céloz eladni,³⁾ csupán azt említem meg, hogy Németországban a 13—14. századbeli „Priámelben“ találta Lessing az első eredeti német epigrammát.⁴⁾ Azóta mindinkább fejlődött, mind több-több mivelőre talált elannyira, hogy különösen a 17-ik században alig volt jeles német költő, ki epigrammát ne irt volna. Hollandok, franciák, spanyolok forrásokat szolgáltatottak az epigrammához; Martial és Owen mindenkinek kezében volt. Csaknem az epigramma volt ezen kor irodalmának legörvendetesebb oldala. S mégis az ezen időben készült epigrammák nagy része is távol áll a tulajdonképeni epigrammától a szó ama valódi értelmében, melyet Lessing

³⁾ Lásd e tekintetben Dr. Koepert: „Satyrische Epigrammen der Deutschen“ című művét.

⁴⁾ Egy ilyen Priámel:

Reime dich, oder ich fresse dich.

Wenig Kriegsvolk, grosse Wälle,
 Wenig Vieh und grosse Ställe,
 Grosse Teich' und doch kein Fisch,
 Federn und kein Flederwisch,
 Viele Wort' und wenig Speise,
 Wenig Geld auf langer Reise,
 Schöne Beutel ohne Gold,
 Grosse Titel ohne Sold,
 Schlechte Köch' und lange Messer,
 Schlechter Wein und bunte Fasser,
 Lange Nächte sonder Schlaf,
 Viel Gesetze sonder Straf',
 Ohne Pfeif' ein Vogelbeizer,
 Frankreichs Fussvolk ohne Schweizer,
 Ein Quacksalber und kein Narr,
 Eine Quarr' und keine Pfarr',
 Alchymisten ohne Lügen,
 Viele Schätz' und kein Vergnügen,
 Eine Leuchte sonder Kerz,
 Und ein Stutzbart ohne Herz,
 Eine Sonnuhr ohne Weiser,
 Postel's Singspiel ohne Kaiser:
 Eben so viel sind hier Nütz
 Zwanzig Verse ohne Witz.

megfejtett. De az a rendszerinti kívánság a költészettől, hogy annak használnia és gyönyörködtetnie kell, abban az időben mégis leginkább az epigrammában látszott kielégített. „És valamint a lantos költők most a minneénekesek által kedvelt fülemile helyett a pacsirtát, úgy az epigrammátisták a méhet választották kedvenc állatukul annak jeléül, hogy az epigrammának is, miként a méhnek, édesseget kellene magával vinnie és egy jóltevő fulánkot a kedélyben hagynia.“⁵⁾

Az epigramma a 17-ik század ötvenes éveiben lép Németországban különösen előtérbe s magas csúcs gyanánt emelkedik ki a költészet mezején. Ezen években három tünemény alkotott korszakot, melyek egymástól egészen függetlenül jelentek meg, u. m. Löwer lefordította Owen britt költőnek epigrammáit 1653-ban, Logau egy nagyobb epigramma-gyűjteményt adott ki 1654-ben és Zigler Madrigálja.

Logau különösen termékeny volt az epigramma-költészetben. Egész kötet epigrammákat adott ki, melyeket részint maga írt, részint idegen költőkből fordított. Logauról is, miként Martiálról bizton el lehet mondani, hogy előtte Németországban sok német epigramma-író, de egy epigrammatista sem volt. Ezt ő különben maga is érezte, mint következő epigrammjából világosan kitűnik:

Kein Deutscher füllte noch, liess ich mir recht berichten,
Ein ganzes grosses Buch mit lauter Sinngedichten.

Hogy Logau ezen nyilatkozatát büszkén foglalta epigrammába, azon nem csodálkozhatunk, mert valóban egy pár epigrammát írni nem, de egész fokos könyvet epigrammával tele tölteni, mégis nehéz feladat. Igaz ugyan, hogy Logau epigramma-gyűjteménye teli van mindenféle apróbb költemény-nemekkel, melyek Lessing szerint nem tartoznak az epigrammákhoz; de ezt ő maga is beismeri, midőn azt mondja: „Itt sokkal több van, sem-hogy mind jó lehetne, de a szám a hiányzó jóságot

⁵⁾ Gervinus: Geschichte der deutschen Dichtung.

pótolja.“ Ezen időben különben az anekdóta és epigramma akkora mivelésnek örvendett, hogy a mese, bohózat s általán az egész népköltészet helyét ezek foglalták el. A tény helyére inkább a beszéd, a morál helyére az élc lépett. A költészet terén a képzelet helyét az ész foglalta el ugyanynira, hogy az ész a képzeletnek, a költő az olvasónak semmi moztért sem engedett. Példabeszéd, epigramma és anekdóta sokféleképp vegyültek. Némelyek, mint pl. Rist, egész sor példabeszédet alakítottak át epigrammákká; mások az epigrammák közé rövid bohózatokat szóttek be stb. Szóval, ezen időben még minden rövid költeményt, lett legyen az epigrammával rokon vagy nem, mind egy s ugyanazon rovatba soroztak. Ezt tapasztaljuk nemcsak Logaunál, hanem Németország egyik legszellemdúsabb epigrammatistájánál, Wernickénél is. Szóval, ezt tapasztaljuk minden e korban élt epigramma-írónál.

Nem volt tehát még mindeddig egy éles válaszfal felállítva, mely az epigrammát a többi kisebb költemény-fajoktól elkülönítette volna. Az eddigi epigramma-írók, kik az epigramma mellett annak elméletéről is irtak, sok tekintetben eltértek egymástól, s azon kérdésre: milyennek kell egy epigrammának lennie? különbözőleg feleltek, anélkül, hogy közülök valamelyik egy általános szabályt felállíthatott volna. Ez az oka, hogy még a 17-ik század második felében is csaknem minden pár sorból álló költeményt az epigrammával hoztak egy rovat alá; mignem a 18-ik század második felében fellépett Lessing, azon kor legnagyobb ítésze, a ki értekezéseiben és szépészeti vizsgálódásaiban a nemek és fajok éles elkülönítése által minden költeményfajt a költészetben meghatározott, s az őt megillető helyre utasíta.

Nem tűztem feladatul jelenleg Lessinget mint ítészt vagy nagy költőt ismertetni, mely utóbbi elnevezést ritka önmegtagadással vissza is ntasíta magától, hanem őt csupán mint epigramma-írót, működése legszükebb terén felmutatni, s azzal kapcsolatban az epigramma elméletét röviden eléadni amaz értekezlete nyomán,

melynek címe: „Zerstreute Anmerkungen über das Epigramm und einige der vornehmsten Epigrammatisten.“ Ezen értekezletben fellebbenti Lessing azon fátyolt, mely addig az apróbb költeményeket borítá, s egymástól elkülöníthetlenné tévé. Egyszersmind megmutatá azon finom vonalokat is, melyek azon kis költeményeket egymástól elválasztják; s ez által az epigrammát minden más apróbb költeményfajtól elkülöníté.

Lessing fennemlített értekezletében szép bizonyítékát adta minden kor költőiben való nagy olvasottságának és kutató, éles észleltségének. A mit előtte Scaliger, a jézuita Bavassor és Batteux az epigrammáról irtak, az reá nézve csupán kritikájának kiindulási pontjául szolgált.

Lessinget nem elégitette ki Scaligernek felelete a következő kérdésre: Miért neveztetnek csupán a kis költemények epigrammáknak? (feltéve, hogy minden kis költemény különbség nélkül ezt a nevet viseli, nem pedig a kis költeményeknek csak egy bizonyos neme). Ő ugyanis azt mondotta: „Talán azért mivel kicsinyek, mivel alig egyebek csupa feliratoknál? Vagy talán azért, mivel az első kis költemények valóban emlékszobrokra tétettek, tehát a szó sajátképeni értelmében feliratok voltak?“

Ha az említett kérdés ezen megfejtése helyes volna, akkor Lessing szerint az epigrammáról minden oktatás felesleges lenne. Mert ha csupán a rövidség teszi az epigrammát, mondja Lessing, ha minden pár sorból álló vers egy epigramma, akkor különösen találó egy bizonyos spanyolnak ama csipős ötlete: „Ki oly ostoba, hogy egy epigrammát ne tudna csinálni, de ki oly bolond, ki azzal töltse idejét, hogy kettőt csináljon!“

Lessing szerint tehát nem minden rövid költemény egy epigramma, mint Scaliger vélte, nem is minden pár rimmel felékesített jó ötlet, mint Boileau tanította, s végre nem is minden szerencsésen és kevés szóban eléadott érdekes gondolat, mint Batteux akarta, mert sem az egyikben, sem a másikban nem

látta legkevesebb okát is, miért volna pld. egy jól rimelt ötlet, vagy egy jól előadott gondolat epigramma. Miben keressük tehát közvetlenül az epigramma lényegét legalább megjelölve? Magában a névben, melynek az epigramma bizonyos tulajdonságait magában kell foglalnia. Az epigramma lényege utáni kérdés tehát összeesik nevének és használatának eredetével a görögöknél: „Természetesen, mondja Lessing, az anyag már rég megszűnt az epigrammát azzá tenni, ami eredetileg volt, t. i. felirat valamely oszlopon vagy sirkövön; tehát a formának kell annak lennie, a miben a feltett kérdésre a felelet keresendő; a részekben, azoknak elrendezésében és abban a benyomásban, melyet az így elrendezett részek csalhatatlanul elidéznek, kell az okának lennie, hogy miért hívják még mindig egy epigrammát epigrammának, habár feliratokul már nem igen használnak is.“⁶⁾

Ha tovább haladunk Lessing értekezésében, meg fogjuk látni, hogy mire alapítja ő a fennebbi kérdés megfejtését. Ő ugyanis azt mondja: „A tulajdonképeni felirat nem is gondolható anélkül, a min áll vagy állhatna. A kettő együtt teszi az egészet, melyből eláll azon benyomás, melyet csak a feliratnak tulajdoníthatunk. Először egy érzéki tárgy, mely kíváncsiságunkat felingerli s azután a megfejtés a tárgyon magán, mely kíváncsiságunkat kielégíti.“⁷⁾ Ez az alapelv, melyre Lessing az epigramma egész magyarázatát alapítja, s az által minden más apróbb költeményszélektől elkülöníteni akarja. Lessing tehát ezen kérdésre: Mi az epigramma? így felel: „Az epigramma egy költemény, melyben a tulajdonképeni felirat módja szerint, figyelmünk és kíváncsiságunk valamely egyes tárgyra felgerjesztetik és többé vagy kevésbé arra szegeztetik, hogy mindkettő egyszerre kielégítessék.“⁸⁾

⁶⁾ Lessing: Zerstreute Anm. ü. d. Epigramm. S. 3.

⁷⁾ Lessing: Fennebbi értekezése. 3-ik lap.

⁸⁾ Lessing: Fennebbi értekezése. 4-ik lap.

Ezen értelmezés magya abban a fordulatban van: a tulajdonképeni felirat módja szerint; ez az a pont, melyből Lessing vizsgálódása folytán a fennebbi tételt bővebben kimagyarázza. Ha t. i. az Aristotelestől átjött magyarázat szerint, minden művészet és költészet az utánzáson nyugszik, akkor bizonyosan az epigramma sincs ez alól kivéve. És ha kérdezzük, miben fekszik ezen utánzás tárgya, azt tanuljuk, hogy ez az érzéseknek ama sora, mely bennünk mindannyiszor eléáll, valahányszor egy előre nem gyanított szembetűnő oszlopot látunk; a midőn a kellemetes meglepetéssel, melybe az oszlop nagysága és szépsége által jutottunk, egyszersmind a bizonytalanságnak egy neme is vegyül annak nem tudott rendeltetése felett mindaddig, míg ahhoz elég közel jutottunk s felirata által rendeltetését megtudtuk, vagy más szavakkal: előre nem látott felvilágosítást kaptunk. Végre mindkét érzés egy harmadik kellemes érzésbe olvad. Az érzések ezen sorának határozott utánzása, mondja Lessing, egy epigramma. De mikép utánozhatni ezt máskép, kérdi Lessing, mintha nemcsak ugyanazon érzések, hanem ugyanazon érzések részeiben is ugyanazon sor szerint ébresztetnek fel? Ez pedig természetesen csak úgy történhetik, hogy ha valamely szokatlan tárgyat, amennyire lehetséges, érzéki világosságba igyekezünk emelni s ez által a szemlélőt várákozásba helyezzük, és egy előre nem látott megfejtés által ezen várákozást hirtelen ki-elégítjük.

Várákozásnak és megfejtésnek nevezi tehát Lessing az epigramma részeit, és ezen megnevezés alatt akarja a kisebb költemények különböző fajaiban az epigrammákat felkeresni, s egyszersmind mindeniket a költészetben az őt megillető helyre utasítani. Ezek az epigramma álfajai. Az epigrammának szükségkép csak két álfaja lehet: az egyik, mely várákozást ébreszt anélkül, hogy arról nekünk megfejtést nyújtana; a másik, mely megfejtést nyújt anélkül, hogy előbb várákozásunkat felébresztette volna. Ezen utóbbihoz tartoznak Lessing szerint mind-

azon kis költemények, melyek erkölcsi tanításoknál és megjegyzéseknél semmi egyebet sem foglalnak magukban. Egy ilyen erkölcsi tanítás vagy megjegyzés, mely csupán megfejtést nyújt, mindig képezheti az epigramma második részét, de maga magában, ha még egyszer oly élcesen van is előadva, epigramma nem lehet, mert nem keltheti fel az érzések azon sorát, melyet az epigrammának fel kell költenie. Logau és Wernicke, mondja Lessing, igen gazdagok úgynevezett feliratokban, melyek általános tantételeknél semmi egyebet nem foglalnak magukban.

A második álfaja az epigrammának, mely várakozást ébreszt anélkül, hogy megfejtést nyújtana. Ilyenek mindazon kis költemények, melyek csak valamely furcsa tényt foglalnak magukban anélkül, hogy legkevésbé is megmutatnák azon pontot, melyből azt szemléljük. Ezekből tehát semmi egyebet nem tanulhatunk, mint hogy valaha valami megtörtént, a mi nem mindennap szokott megtörténni. Az ilyen kis költeményeket azért nem lehet epigrammáknak nevezni, mert hiányzik bennük az egység, melynek nem az ugyanazon személy, hanem ugyanazon cselekvés egységében kell állania, ha az a tulajdonképeni feliratban levő tárgy egységének megfelelni akar. Erre sok példát talál Lessing a görög „Anthologiá“-ban és az újabb költőknél is, kik azt hitték, hogy csak az első legjobb izetlen történetecskét kell rimbe öltöztetni, hogy epigrammát gyártsanak. — „Nem akarom hiáni, — jegyzi meg Lessing, — hogy itt szememre vetnék, miszerint a görög egyszerűség izlésében szükölködöm. Az a görög egyszerűséghez tartozik ugyan, hogy egy dolognak egy része se legyen igen sok, de hogy annak valamely szükséges része hiányozzék, az bizonyosan nem tartozik ahhoz. Nem az élcés befejezés, hanem általában a befejezés az, melyet nem találok, mire pedig csupán a tény befejezése nem elegendő.“⁹⁾ Az ilyen minden erkölcsi alkalmazás nélkül előadott elbeszélések ellentétci azok, melyek valamely általános igazságokat oly világosan fog-

⁹⁾ Lessing: Fennebbi értekezése. 10. lap.

lálnak magukban, hogy felesleges volna azokat még szavakkal is kifejezni. De ezek még sem tartoznak az epigrammákhoz; ezek valódi aesopusi mesék, melyeket a görögök velős rövidségben előadni értettek.

Az epigramma és mese közötti lényeges különbség tehát abban áll, hogy azok a részek, melyek az epigrammában egymásra következnek, a mesében egybe olvadnak s csak a képzeletben vannak részei. Az a kérdés tehát: vajjon mindazok az epigrammák elvetendők-e, melyekben a költő csupán elbeszélőnek látszik? Nem, mondja Lessing, mert igaz események önmagukban is bírhatják az epigramma teljes menetét, vagy ha nem bírják is, egy kis fordulattal megszerezhetni.

Lessing fennebbi magyarázata által az epigrammát minden más apróbb költeményfajtól nemcsak hogy tisztán meg lehet különböztetni, hanem egyszersmind annak azon tulajdonságai is kimutathatók, melyek egy epigrammát tökéletes epigrammá tesznek.

Mert, ha az epigramma első része, melyet Lessing várakozásnak nevezett, tartozik az emlékoszlopnak, melyen a felirat van, megfelelni, akkor elvitázhatatlanul az epigramma annál tökéletesebb lesz, minél pontosabban megfelel az valamely nagyságban és szépségben kiváló emlékoszlopnak; ha továbbá az epigramma második része, melyet Lessing megfejtésnek nevezett, van hivatva a tulajdonképi feliratnak megfelelni, azaz felébresztett kíváncsiságunkat kielégíteni, akkor annak rövidnek és velősnek kell lennie, mint voltak a feliratok maguk. És ha még tovább megyünk s azt fürkésszük, miért voltak azon feliratok lehetőleg rövidek, látni fogjuk, hogy azért, mert az ily emlékszóbrok mindig nagy emberek vagy nemes cselekvények emlékére állítottak s az ilyenekről kevés szóban is sokat lehetett mondani; végre ha az epigramma mindkét része együttvéve van hivatva az emlékoszlopnak és feliratnak megfelelni, akkor azon viszony is, mely azok között van, tartozik az utóbbiak közötti viszonynak megfelelni, azaz: valamint egy emlékoszlop megpillantásakor, jóllehet az azon

levő feliratot még nem tudjuk ugyan, de mégis gyaníthatjuk, hogy a bennünk szomorú érzést keltő oszlopon vig vagy nevetséges felirat nem lehet; épen úgy az epigramma várakozást ébresztő részének is, nem ugyan a megfejtés tulajdonképi gondolátát, de legalább annak színét sejtetnie kell.

A mint a fennebbiekől kitűnik, Lessing az epigramma egész erejét és szépségét a felébresztett várakozásba és ezen várakozás kielégítésébe helyezte, de arról még eddig semmi említést nem tett, hogy ez a kielégítés mily módon történhetik meg legjobban. Sokan azt állítják, hogy Lessing az élcet az epigramma főkellékének tekintette, s ez a nézet mindaddig uralkodó is maradt, míg Herder a görög epigramma feletti értekezésében be nem bizonyította, hogy az élc az epigramma nem lényeges része s ez által azt a nézetet Németországból ki nem szorította.

Hogy Lessing mennyire tekintette az élcet az epigramma főkellékének, könnyen beláthatjuk értekezése azon részéből, melyben egy futó pillantást vet arra, mit a latin műbirák „acumen“-, a franciák pedig „pointe“-nek neveznek. Lessing ugyanis azt mondja: „Ha ezen szavak alatt semmi egyéb nem értetik annál a gondolatnál, melyért a várakozás ébresztetik, s így természetesen a várakozás után az egésznek a végén kell állania és a megfejtést magában foglalnia; akkor világos, hogy epigramma ilyen „acumen“ vagy „pointe“ nélkül teljességgel nem lehet. Sőt ez az „acumen“ valódi ismertető-jele az epigrammának, és jogosan lehet minden kis költeménytől, melyből ez hiányzik, az epigramma nevet megtagadni. Ha pedig az „acumen“ és „pointe“ alatt valami olyant értenek, mi csupán az élc műve; inkább gondolatjáték, mint gondolat . . . akkor az a kérdés, vajjon az epigrammának kell-e szükségkép ehhez hasonló „pointe“-l bírnia? tökéletesen egyenlő ama kérdéssel: vajjon az ember jobban teszi-e, hogy adósságait jó vagy rossz pénzben fizesse? Mert, valamint csak a jó pénzben való hiány az, mely hamis pénz verésére vezet, épen úgy csak az a nehézség, hogy minden felébresztett vá-

rakozást mindig új és igaz, élcés és amellet mesterkéletlen megfejtéssel kielégítsünk, csábit arra, hogy olyan eszközök után nézzünk, melyek által megfejtést nyujtani legalább láttassunk.“¹⁰⁾

Lessing szerint tehát minden epigrammának a nyugtalan-ság azon érzését kell felébresztenie, mely bennünk egy, bár rendeltetésére nézve előttünk ismeretlen emlékoszlop megpillantásánál támad; azután a kielégített kíváncsiság azon érzését, melyet az oszlop felirata ad. Ha tehát a szónak ezen értelmében vizsgáljuk a Lessing előtti korban készült epigrammákat, úgy találjuk, hogy még a valódi epigrammák is azon korból kevés érdekel birnak. Logau epigrammainak nagyobb része a szó ezen értelmében épen oly kevéssé epigrammák, mint a többi epigramma-iróé. S ha keressük, hogy hol rejlik ennek az oka? azt találjuk, hogy az általánosságban. Azok az elcsépelt élcek a kopasz fejekről, gonosz asszonyokról, fattyu gyermekekről, barátokról, jogászokról stb. minden olvasót hidegen kellett hogy hagyjanak. Épen azért helyesen jegyezte meg Lessing, hogy még egy concret név is sokat tesz, melyre az epigramma vonatkozik, de mennyivel többet az, ha a név vagy dolog nyilvános, általánosan ismert, melyen az ész élcét meg lehet próbálni. Azért mondja Gervinus is¹¹⁾: hogyha Opitz azt kívánja, hogy az epigrammának inkább dics- és tréfabeszédekben, mint más emberek bünei-nek és vétkeinek csúfos gúnyolásában kellene állania, ez erkölcsileg helyesen van mondva; de sokkal helyesebb volna az ellenkező vélemény, hogy az epigramma (melynek nem szabad kizárólag csak morálizálnia, sem mindig élcésnek és csipősnek lennie) olyan határozott személyekre és különös dolgokra vonatkoznék, melyek a nyilvánossághoz tartoznak; mire nézve a Schiller és Goethe „Xeniái“ az epigramma-költészetnek mintegy példányai gyanánt tekinthetők.

* * *

¹⁰⁾ Lessing: Fennebbi értekezése. 24. lap.

¹¹⁾ „Geschichte der deutschen Dichtung“ című művében.

A fennebbiekben röviden eléadám az epigramma theoriáját egészen Lessing ismeretes értekezése alapján. Mielőtt azonban Lessingnek a gyakorlat terén való működését felállított theoriájával röviden összehasonlitanám, szükségesnek látom még egy futó visszapillantást vetni az eddigiekre és a Lessing által felállított theoriát röviden összefoglalva hiányait kimutatni s Herdernek és másoknak kritikája alapján kiegészíteni.

Lessing ugyanis azt mondja, hogy már az egyszerű emlékoszlopon levő feliratban két rész foglaltatik, u. m. először valamely érzéki tárgy, mely kíváncsiságunkat ingerli, és azután a tudósítás ezen a tárgyon, mely azt kielégíti. Lessing ezen két részt, melyeknek minden jó epigrammában meg kell lenniök, várákozásnak és megfejtésnek nevezi, és azt mondja: „Az epigramma egy költemény, melyben a tulajdonképeni felirat módja szerint, figyelmünk és kíváncsiságunk valamely tárgyra gerjesztetik, és többé vagy kevésbé arra szegeztetik, hogy mindkettő egyszerre kielégítessék.“

Lessing tehát az epigramma első részére mindig határozott tartalmat kíván, t. i. a gondolatot előidéző tárgynak eléállítását, vagy a kimondott gondolat egyéni okát. Hol ezen, úgy szólva epikai közvetítés hiányzik, ott Lessing csak hideg általános tanítást vagy velős mondatot lát, de nem valódi epigrammát.

Ezen tekintetben azonban igen korlátolt Lessingnek az epigrammáról való értelmezése, mert az epigramma nevet minden időben alkalmazták olyan versekre is, melyek egy puszta gondolatot tartalmaztak, természetesen csak azon esetben, ha abban az ellentétes és élces elem annyira erélyesen lépett elő, hogy az ellentétek, mint várákozás és megfejtés érezhetők voltak. Ha ellenben egy általános gondolat előállításában az ellentétes elem teljesen hiányzik, vagy csak nagyon gyengén s mellékesen lép fel, azt csupán velős mondatnak nevezzük.

Nem egy meghatározott tartalomban, hanem az alakban

van és keresendő tehát az epigramma megkülönböztető tulajdonsága. Mert ha az epigrammának szükségkép két részből kell állania, u. m. várákozásból és megfajtásból, mely utóbbi részt az epigramma hegyének vagy élének, azaz azon pontnak nevezünk, melyre az egész első rész irányul, és melyet Herder igen találóan a hatás pontjának nevezett; akkor méltán kérdezhetjük, vajjon egy szép gondolatnak nem lehet-e ilyen éle? Vajjon, ha egy bizonyos s önmagában is már eléggé komoly gondolatot meglepő élccel eléadni képesek vagyunk, nem lehet-e abból épen oly jó epigramma, mintha egy Martial szeszélyével a század bolondságait ostromolnók? Mindenesetre igen. S épen azért sokkal helyesebb és tágabb körű az epigrammának ezen definitiója: „Az epigramma oly költemény, mely egy gondolatot röviden és világosan úgy állit elé, hogy annak veleje a megfeszített várákozás hirteleni megoldásául tűnik fel.“¹²⁾

Ezen magyarázat szerint az epigrammának két főfaja különböztetendő meg, u. m. ha tárgyilagos elbeszélés vagy rajzolás teszi az epigramma első részét, mely rendesen a hosszabb, akkor azt epikai epigrammának nevezük. Lessing theoriájában erre fektetett súlyt s természetesen ez is a legkifejtettebb, de azért még sem egyetlen formája az epigrammának.

A második faja az epigrammának a lyrai epigramma. Ebben már a vonatkozás valamely meghatározott reális tárgyra annyira háttérbe lép, hogy az epigramma mindkét része csakis pusztá gondolatot foglal magában. A gondolat oka ebben is meg lehet jelölve, mint pld. ez a remekművekre készített epigrammákban történik, de csak úgy, hogy az egészen valamely érzésben vagy reflexióban felolvadva nyilvánuljon. Legtisztábban kitűnik a lyrai epigramma jelleme akkor, ha az, mint a lyrai költemény, csupán valamely eszményi érzést vagy reflexiót fejez ki. Ha pe-

¹²⁾ Dr. H. Köpert: Theorie und die Geschichte des Epigrammes. S. 175.

dig a gondolat csak valamely élettapasztalást vagy maximát tartalmaz, akkor azt velős mondatnak, vagy elvmondatos epigrammának nevezzük.

Az eddigiekből kifolyólag egy jó epigrammának következő tulajdonságokkal kell birnia; 1-ör: alakja lehetőleg legyen kicsiny; 2-or: ha satyrikus, élce legyen csipős, rövid és új; 3-or: kevészavu; 4-cr: eszmedús.

Az epigramma ezen tulajdonságait igen jól visszatükrözi következő epigramma:

Phax.

Phax ist nur klein, und was den Witz betrifft,
Scharf, kurz und neu, im Beifall und im Zanken,
An Worten karg, verschwenderisch in Gedanken;
Der ganze Phax gleich einer Überschrift.

Hagedorn.

vagy következő magyar epigramma:

Mint piczi méh, birjon kis testtel minden epigramm;
Mint amaz, rejtsen mézt s szinte fulánkja legyen.

* * *

Vessünk most már egy futó pillantást Lessing epigrammáira, hogy láthassuk, mikép felelt meg a gyakorlat terén felállított teoriájának?

Lessing mintegy 200 epigrammát irt, még pedig nagyrészt Vittenbergben való tartózkodása alatt (1751—1752-ig). Ezen időben, mint fivére K. Lessing mondja, gondolatait örömmel közölte epigrammákban. Ő barátjai közöl egy nehányra, s mindenre, mi Vittenbergben feltűnést okozott, epigrammát irt, még a professorok- s azok szép leányaira is; jóllehet ez által nem tette magát fölötte kedvessé. Ezen időben, úgy látszik, nagy szorgalommal tanulmányozta a híres római epigrammatistát Mártiált, s hogy a bátoritást epigramma-írásra tőle vette, kétségtelen. Ezt bizonyítja nemcsak saját nyilatkozata, melyben ő Mártiált egyetlen tanítójának nyilvánítja, hanem azon körülmény is, hogy ezen

időből több latin epigramma is maradt fenn tőle. Mártiál tanulmányozása különben csak fokozta és inkább kifejtette a már természetében levő hajlamot az epigramma iránt, mi már abból is látszik, hogy az ő egész irmodora találó élce és velős rövidség által kitűnő.

Mi Lessing epigrammáit illeti: azok élcesek, tartalomteljesek és tanulságosak s meg is felelnek az általa felállított epigramma theoriájának, habár azok nagyrészen 20 évvel korábban láttak is napvilágot, mint ez. Mindenikben megvan az általa minden epigrammától követelt két rész, a „várakozás“ és „megfejtés“; de csökkenti értéküket az, hogy némelyekben főképp a megfejtés, a felébresztett várakozás kielégítése, gyakran igen izléstelen élccel történik, a mi bizonyosan nem gyönyörködteti s nem gyönyörködtetheti az olvasót.

De habár epigrammái közül némelyek csekély értékkel bírnak, mégis a nagyobb rész rövidség, tartalomdússág és találó élce által kitűnő, kevés szóban sokat mondó és gyönyörködtető. Alljon itt például egy pár epigrammja:

Die Sinngedichte an den Leser.

Wer wird nicht einen Klopstok loben?

Doch wird ihn Jeder lesen? Nein.

Wir wollen weniger erhoben

Und fleissiger gelesen sein.

Auf den Kauz.

Wer sagt, dass Meister Kauz Satyren auf mich schreibt?

Wer nennt geschrieben das, was ungelesen bleibt?

Azonban még ezek s az ezekhez hasonlóak is az ő nagy költői műveihez hasonlítva természetesen semmi egyebek, mint csupán lelkének játéka, melyekre önmaga sem fektetett nagy súlyt.

Hol keresendő tehát annak az oka, hogy ámbár Lessing epigrammái közül sok a kivitelt illetőleg igen jól sikerült, mégis, míg Schiller és Goethe Xeniai a két nagy költő közös működé-

sének egyik igen jelentékeny részét teszik; addig Lessing epigrammáiról még a terjedelmesebb irodalom-történetekben is alig van említés téve s ha van, az sem annyira epigrammáiért, hanem inkább az epigrammáról felállított theoriájáért történik? Abban, a mint már látók, semmi esetre sem, hogy talán Lessing a gyakorlat terén felállított theoriájának meg nem felelt volna, hanem inkább abban, hogy epigrammái közül némelyek nem igen jól sikerültek, hogy némelyekben a második rész — a megfejtés — igen erőltetett s általában az egész nem oly velős és csattanós, milyennek egy jó epigrammának lennie kellene. Midőn az ilyeneket olvassuk, méltán bámulhatunk, hogy ezeket ő írta; ő, kinek minden műve oly velős, kevésben oly sokat mondó s oly éles felfogó és megkülönböztető tehetségről tanuskodik; kinek az epigrammáról való értekezése minden kor költőiben annyi olvasottságot, oly éles felfogást árul el, s oly tömöritséget mutat, hogy Herder kifejezése szerint az maga epigramma.

Gervinus szerint igen lényeges befolyással vannak az egész gyűjtemény értékére a nagyon gyengén sikerült s mégis kiadott epigrammái.¹³⁾ Valóban, ha ezek kiadatlanok maradtak volna, a gyűjtemény mindenesetre nagyobb értékkel bírna, de még akkor sem azzal, melylyel bírnak a Xeníák. Mert, hogy némely epigrammjában a 2-ik rész, a megfejtés, nem a legjobban sikerült, azon nem nagyon csodálkozhatunk, hiszen minden epigrammátista epigrammái között található jobbakat és gyengébbeket. S hogy Lessing epigrammái között gyengék is vannak, az épen nem lehet feltűnő, mivel tudjuk, hogy ő azokat nagyrészt fiatal, úgy szólva, tanuló korában írta. Mikor gyűjteménye először megjelent, alig volt még 22 éves. De ez nem lehet e tekintetben mentség, mondhatná valaki, mert ő ezen gyűjteményt 20 évvel később (1771-ben) még több epigrammával megszoportítva, újból kiadta, tehát akkor a gyengébbeket megjavíthatta

¹³⁾ Gervinus: Geschichte der deutschen Dichtung.

volna. Igaz; de tény az is, hogy azokat színtúgy mint a most hozzácsatolt epigrammáit, — melyeket szintén a fennjelzett időben irt, — javítatlanul adta ki, mert látta, hogy azoknak javítása több időbe kerülne, mintha egészen újakat írta.

Ezt bizonyítja következő epigrammja:

Auf den neueren Theil dieser Sinngedichte.

In's zweimal neunte Jahr mit stummer Ungeduld

Bewahrt, auf Besserung, sie mein verschwiegenes Pult.

Was sie nun besser sind, das lässt sich leicht ermessen,

Mein Pult bewahrte sie, ich hatte sie vergessen.

Azonban a feltett kérdésre nem egyedül abban keresendő a felelet, hogy melyik epigrammja milyen csattanós, azaz nem egyedül a kivitelben, hanem inkább azok tárgyában. Ebben rejlik az oka, hogy mikép Lessing maga, úgy a publikum s az utókor is ezen epigrammákra oly kevés súlyt fektetett, mert valóban az ő epigrammáinak tárgya meglehetősen alárendelt természetű. Asszonyok, barátok és köznépies bolondságok voltak kedvenc themái, melyeknek azon időben — s akkor is csak bizonyos körben — meglehetett ugyan értékük, de koránsem akkora, mintha korának politikai, társadalmi és irodalmi kérdéseiben vett volna részt epigrammáival. Mert hiszen ez az, mi Schiller és Goethe Xeníáinak is akkora értéket kölcsönöz. Ha volt később Schiller és Goethének, bizonyára lett volna Lessingnek is azon időben alkalma epigrammáival, oly módon mint azok tévők, síkra szállani. S ha valaki, úgy Lessing volt arra leginkább képes. Ezt tehetette volna ő, ha mással nem, legalább irodalmi elleneivel szemben, hogy epigrammáival Klotzot, Gözet, Langet stb. egy kissé megfékezze. Az a toll, mely az „Antiquariusi leveleket“, az „Anti Gözet“ stb. írta, s a mellett az epigramma nyilait oly ügyesen tudta röpiteni, mindenesetre nagyszerű hatást idézhetett s epigrammáinak nagy becsét és értéket kölcsönözhetett volna. De Lessing ezt nem tette; ő epigramma-írással később

nem sokat foglalkozott; s ha egynehányat irt is, ezekben is teljesen távol tartá magát korának politikai, társadalmi és irodalmi kérdéseitől, s épen ebben rejlik főkép az oka, hogy epigrammáira oly kevés sulyt fektetnek s azoknak oly kevés értéket tulajdonítanak, holott a Goethe és Schiller Xeníái az irodalomtörténetben oly jelentékeny helyet foglalnak el.

A fennebbieken röviden előadám Lessing epigrammáinak főbb hibáit. Záradékol, mivel az epigrammáról volt eddig szó, s Lessinget mint epigrammátistát tárgyaltam, legyen szabad értekezésemet azon epigrammával befejeznem, melyet Herder Lessingnek szentelt, s mely őt röviden legjobban jellemzi:

Der edle deutsche Mann,
 Der Wahrheit lieb gewann,
 Dass sie ihm, jeglicher Gestalt
 Neu oder alt . . .
 Verachtet oder hässlich gar
 Gleichgültig nimmer war.
 Wer? Lessing ist der Mann.

A főreáltanoda előkészítő osztálya.

(Molnár Károlytól.)

Az 187⁴/₅-ik iskolai év kezdetén a helybeli állami főreáltanoda mellett megnyilván egy előkészítő osztály, mely második egész Magyarországon és első a vidéken, mert még csak a budapesti tanárképezde gyakorló iskolája mellett állítatott fel egy az 187³/₄-ik iskolai év kezdetén; én mint vezetője elhatároztam az év folyama alatt figyelemmel kísérni, abban a budapestinél tapasztaltakat minden tekintetben lehetőleg érvényesíteni s végre egy rövid értekezésben mindazokat, kik akár a helyszínén, akár távolabb laknak, de vagy mint szülők és rokonok, vagy mint a tanügynek ezen részével foglalkozók érdeklődnek, ezen intézményről értesíteni. Értekezésem hiányos, mert hisz egy év rövid, gyakorlatilag mindent megkísérteni s abból vonni le a legjobbat; mindamellert nyilvánosságra bocsátom értekezésemet hiányosan is, mert csak annak ismertetése által látom a szülőket ezen intézmény mibenlétéről felvilágosítva s más tanügybarátok figyelmének felhívása által az előkészítőt jövőben gyümölcsözőbbé téve.

1. Az előkészítő osztály célja.

Minden közéletanoda, mint oly felsőbb tanintézet, mely nem egyes községek, illetőleg városok, hanem egész vidékek számára állítatik fel, igen nagyszámu és különböző szervezetű iskolából nyeri tanulóit; így a helybeli főreáltanoda is, mely nemcsak a város és Udvarhelyszék, hanem az egész Székelyföld szá-

mára lett felállítva, sok iskolából különböző képzettségű tanulókat nyer. Hogy a népiskolákat végzett tanulók nem egyenlő képzettségűek, az abban leli magyarázatát, hogy a néptanítók részben még azon korból valók, melyben kiképeztetésükre kevés gond fordított, részben a fennálló tanító-képezdek növeltjei, s így a tanügy terén ezen két különböző korszakból levő tanítók tanítványai közt is általán a képzettség két fokát lehet felismerni. Ezenkívül minden iskola más szokásokkal, más rendszerrel nevel, mely körülmény, ha ily tanulók egy középtanodánál összejönnek, nem hagyható tekintet nélkül, mert az elsajátítottak mindeniknél huzamos ideig mutatkoznak, mi az egésznek, mint osztálynak, a középtanodai tárgyakban való vezetését jó időre akadályozza. Ennek elhárítása, s a különböző tanulók osztálylyá tömörítése célja első sorban az előkészítő osztálynak. Minthogy az össze-nevelés nem pusztán nevelés, sem pusztán tanítás, hanem nevelve tanítás által eszközöltetik, kell másodsor, hogy a tantárgyakban is az egész osztály előkészítését célozza. Hogy az előkészítő osztálynak ezen kettős célt kell kitűznie, az a következőkből megérthető.

A lefolyt iskolai év kezdetén az előkészítő osztályba jelentkezett és felvétellett 31 rendes tanuló 16 iskolából. Ezeken kívül több szülő kívánalmára 8 fiúnak megengedte a tanári kar, hogy az órákra bejárhassanak, mint rendkívüliek azon megjegyzéssel, hogy rendes vizsgálatra nem bocsáttatnak. Az első osztályba felvétellett 42 tanuló 9 iskolából, s nagyobb részben a helybeli két fő- és a székely-kereszturi algymnasiumból. Évközben az előkészítő osztályos 31 tanuló közül eltávozott kettő és az év végén vizsgára állott 29 közül csak három marasztaltattat le, mint koruknál fogva a reáltanoda első osztályára éretlenek. Az első osztályos 42 tanuló közül pedig eltávozott képzettség hiánya miatt évközben 6, meghalt 1 és vizsgálatra állott 35, kik közül lemaradt 11, mint a kikkel az első osztály tárgyai nem végeztethettek be, mivel nem volt elegendő képzettségük.

Az előkészítő osztályban az összenevelés 3—4 hónapot vett igénybe, s ugyanannyit lehetett volna az elsőben is ráfordítani, de akkor a tárgyaknak csak kétharmada végeztetett volna be az összes osztálylyal. Midőn tehát az első osztályból 42 tanuló közül 17-nek kell előkészület hiányában elmaradni s az előkészítőből 31 közül 3-nak, azaz: midőn az első osztály csak 68% képzett a II-ik osztály részére, míg az előkészítő nemcsak az első osztály, hanem az egész reáltanoda számára 89%-t; akkor az előkészítő osztály célja nem is lehet más, mint az említett, azaz: hogy minden évben, mint a reáltanoda és a többi iskolák közt álló természetes átmeneti intézmény, ezen utóbbit egy rendezett és életerős sereggel ajándékozza meg.

2. Az előkészítő osztály szükségessége.

Már életre való célja elég indok felállítására, elég fenntartására. De miután tekintélyes azoknak száma, kik fölöslegesnek tartják s még maga a közoktatásügyi tanács is ily véleményben nyilatkozott, nem tartom feleslegesnek az okokat, melyek talán más vidéki középtanodáknál is, de főkép a székelyföldi reáltanodánál — mint a nép előtt új intézetnél — egy előkészítő osztály létezését szükséglik.

Kik feleslegesnek tartják, azok a népiskolák új szervezetében eleget látnak téve az eddig felmerült hiányok pótlására; kik nem, azok a tapasztalatból indulva ki, azt állítják, hogy a népiskolák és középtanodák közt oly hézag van még jelenben is, melynek ki nem egyenlítése, addig is, míg a székelyföldi népiskolák legalább a tárgyakat illetőleg előkészítenek, a főreáltanoda s általa a székelység nem csekély kárára van. A tapasztalat bizonyítja: Ha a középtanodákban való felvételeknél úgy járnak el, hogy a tanulót, ki szabályok szerint bizonyítványai nyomán felvehető, a képesség hiányára való tekintet nélkül vétetik fel; úgy az jelenben megboszulja magát munkájok sikertelenségében

a felvevőkön, meg a felvetteken, mit bizonyít azon 8 I-ső osztályos népiskolából jött tanuló, kik közül csak kettő végezte be évét, mint közepes tanuló. Ha pedig azon képesség az irányadó, melylyel az I-ső osztályt megkezdhetni, akkor üresek lesznek az osztályok. De egy előkészítő osztály fennállása mellett, addig is, míg a népiskolák tanulóikat szabályszerű képességgel bocsátják el, nem lesz a főreáltanoda pangásnak kitéve, s annak, hogy a ráfordított áldozatokért éppen semmi kamatot se fizessen. Már első évi fennállása az előkészítőnek megmenti a reáltanodát jövő évre a tanulók számában s minőségében eddig mutatkozott hiánytól, s fennállása esctén, remélhetőleg ezt fogja tenni ezután is.

A székely népnek szüksége van a reáltanodára, mint létkérdésre, s ennek az előkészítő osztályra, jelenben szintén mint létkérdésére, hogy hid legyen ez a tanulók kútforrása — a népiskolák — és a reáltanoda közt. Belátta annak szükségességét a porosz tanügy enquette átalában, az ausztriai csak némely közreptanodánál, ott pedig a népiskolák sokkal jobb karban vannak, mint nálunk.

Hogy a székelyföldi felső népiskolák és a helybeli két felekezeti elemi iskola mellett is jónak látta s látja a tanári kar az előkészítő fennállását, annak egyik oka az, hogy egyenesen a nép zömével akar összeköttetésben lenni, mert csak a népiskolák szolgáltathatnak oly contingenst a reáltanodának, hogy ez az egész székely nép művelődésének eredményben gazdag előmozdítója lehessen s így céljának megfelelhessen. Másfelől még a szülőkön is könnyítve van, mert a népiskolából egyenesen vihetik gyermekeiket a reáliskolába, míg előkészítő nemlétezése esetében előbb vagy felsőbb népiskolában, vagy gymnasiumok elemi iskoláiban kell taníttatni, mi tetemes költséggel jár, s oly helyen, hol a szegény szülők még tanszerekkel sem képesek gyermekeiket kellően ellátni, tekintetbe veendő.

A felsőbb népiskolák nem szolgáltatnak (mint tapasztal-

tatott) tanulót, mert azokat is csak egy kis vidék tartja fenn s így mellettök is a többség el van zárva a reáliskolától.

Mi a felekezeti elemi iskolákat illeti, az azokban való előkészítés költségei szintén sokat visszatartnak az iskolától, de másfelől a helyszínén levő gymnasiumok és reáltanoda szervezete közt minden tekintetben oly különbség van, hogy a gymnasium első osztályára, ha előkészítette is az elemi iskola tanulóit, akkor sem a reáliskolára. S nem is fogja tenni mindaddig, míg azon elemi iskolák a felekezeti gymnasiumoknak szolgálatában állnak s míg ezek és az állami középtanodák szervezetében a jelenben meglevő különbség meglesz.

De magoknál a tanulóknál is több ok szól az előkészítő mellett. Midőn ők új iskolába jutnak, nagy befolyást gyakorol rájuk a környezet; minden, mit máskép észlelnek mint addig, foglalkoztatja őket, csak a tanulás nem. Így volt ezen évben az előkészítő és első osztályokkal. Pár hónap telt el, míg a tárgyak tanítása lehető volt, mint kell, minek természetes következése az első osztálynál a tárgyakban való oly késedelem, melyet még a jobb tanulók is csak nagy erőfeszítéssel pótolhattak ki. Végre összegezve mindent, állíthatom: a mint a székelység érdeke kívánta a reáliskolát, úgy annak érdeke követeli melléje az előkészítő osztályt.

3. Az előkészítő felállítása.

Átlátva a tanárkar szükségét az előkészítő felállításának, elhatározta az 1874. július 8-án tartott ülésében, hogy egy előterjesztést tesz a nagyméltóságu miniszteriumhoz az előkészítő osztály felállításáról és egyszersmind engedélyt kér annak a felterjesztés szerint való életbe léptetésére. Azonban tudta azt is a tanártestület, hogy oly intézményre, mely az állampénztárt terheli, nem fog engedélyt nyerni; azért a felterjesztésben kiemelte, miszerint az igazgató felszólítására, minden tanár szaktárgyából hetenként egy pár órát díjtalanul tanít, s miután így a tanítás

egész ingyenes lesz, az oda lépő gyermekek részéről se szedessék semminemű díj. Ily értelmű felterjesztésre 1874. július 23-án 20,076. sz. a. meg is érkezett a magas ministeri lírat, melyben kivételesen engedélyeztetett, s a következő iskolai év kezdetén, azaz 1874. october 15-én már meg is nyílt az előkészítő osztály.

4. Az előkészítő vezetése.

A tanulók vezetése minden népiskolában máskép történik mind fegyelmileg, mind a tanmódot illetőleg, de mindeniknél egy és ugyanazon módon. Hasonlóan szükséges a középtanodáknál is, hogy a tanárok a szaktanárság dacára is telhetőleg ugyanazon elvek szerint járjanak el, a sok tanuló egyöntetű vezetése végett. Hogy ez nem fölösleges követelmény, az megérthető a következőkből:

Minden iskolának hivatása, a nemzet életében bizonyos irányban működő polgárok képzése s ennél fogva minden oda lépő tanulót lehető legjobban kell kiképeznie. Az ugyan lehetetlen, hogy minden tanuló egyenlően képzett legyen, de igenis az osztályok helyes vezetése által lehet és kell is a jobbak számát növelni. Az iskola kötelessége a legtöbb tanuló tehetségét felébreszteni és nevelni, nem pedig hibás vezetés mellett az osztályból egynéhányat a többség elhanyagolásával képezni.

S minthogy az osztály tömörítése az előkészítő feladata, ott kell legnagyobb figyelmet arra fordítani, hogy mind fegyelmileg, mind értelmileg elő legyen az osztály a reáliskolai folyamra készítve.

Hogy sok tanulóból egység álljon elő, arra szükséges a tanár tapintata a fegyelem gyakorlásában, teljes tájékozottsága a tanítandó tárgyban és annak kezelésmódjában.

A fegyelem fenntartásánál az előkészítő osztályban azon elv vezette a tanárkart, hogy zsenge korban, a fegyelmezés eszközei is legyenek zsengek, kivitelben humanusak, nehogy a tanulók koránál erősebb fegyelmezés következtében, a gyermekes

pajzánság a felsőbb osztályokban vakmerő rakoncátlansággá neveltessék ép a magok tapintatlansága által. A fegyelmezésnek egy mesterségét láttam alkalmazni Dr. Kármán Mórtól, a köz. tanodai tanárképezde gyakorló iskolájának tanáratól, melynek minden mozzanata az egész osztályt érinti, s melynek alkalmazásakor a mi egynek mondatik, azt az egész osztály meghallja. Ez által egyfelől meg van kímélve az idő, melyet minden egyesre fordítani kellene, másfelől a leggyengébb fegyelmezésnek is meg van hatása az egészre. E fegyelmezés lényege abban áll, hogy bármely csintalanság „ki az, ki beszél“ stb? egész osztályhoz intézett kérdésekkel fenytetik, mely által az elkövető leginkább, de az egész osztály is figyelmessé lesz. Midőn látja a tanuló, hogy társai is mintegy keresik a csintalankodót a kérdésekre, de a tanár nem nevezte meg, hanem legfeljebb rá nézett, hogy vegye észre, miszerint tudja ki a hibás, akkor egyfelől a tanár gyöngédsége, másfelől a tanulótársak megbotránkozása a legjobb eredményt előidéző hatást gyakorolja reá. Magasabb foka a megállás és komoly rátekintés, vagy nevéen való szólítás, melyeknek sokkal nagyobb hatása van kis gyermekre, mint mondatokban elmondani neki: ezt tenni nem szabad, azért s azért, s ha még egyszer ezt teszed, így jársz stb. Ez utóbbi feddegetéssel a gyermek okoskodóvá tétetik, a tanár pedig nem válthatja be ígérését, mert hisz akkor mindig csak büntetni kellene — talán a legjobb tanulókat természetes élenkségökért. Az említett fegyelmezés alkalmaztatott az előkészítő osztályban is és pedig oly eredménnyel, hogy iskolai órán még a néven való szólítás is ritkán került elő, órán kívül pedig négy tanuló kivételével, kik 1—1 órai bezárással büntetettek óramulasztásért, nem fordult elő büntetésre méltó eset. Ebben különösen azt tapasztaltam, hogy mintegy egymást óvták meg a hibák elkövetésétől, anélkül, hogy igyekeztek volna feljelenteni egymást.

A fegyelmezésben másik eszköz a tárgyban való teljes jártasság, mely helyes kezeléssel együtt szintén kell, hogy az

összenevelést is célozza. A tárgy kezelésében inkább a tanítás technikája az, melylyel elérhetni azt, hogy valamint tanítási órán a tanító velők szemben egy, úgy ők is munkás egészet képezzenek, melynek minden egyes tagja úgy érezze magát, mintha csak vele egyedül foglalkoznék a tanár egész óra alatt.

Sok tanárnál szokásban van, hogy bemenne az osztályba, félóráig is feleltet 1—2 tanulót, a nélkül, hogy kérdéseket tenne fel. Ezen idő alatt a többit mindig dorgálja, mert hisz azok nem lévén elfoglalva, oly foglalatosságot keresnek, mely zavarja a felclőt a beszélésben, a tanárt a hallgatásban. Nem tesz kérdést közben-közben, ha vajjon ki oly jól emondotta leckéjét, az oly jól érti-e, oly jól alkalmazza-e a betanultat? Nem gondol arra, hogy ítélőtehetséggel bíró, önálló munkást kell nevelnie, ki tudjon tanulókorában is könyve nélkül gondolkozni, s az életben vezető nélkül maga lábán járni. Az elfeleltetés után megcserélik a szerepet, azon különbséggel, hogy míg a tanuló beszélt, a tanár rá figyelt, de most míg ő beszél, a tanulók nem figyelnek. Ehez járul még az is, hogy oly kimérten beszél el a jövő órára betanulandót, hogy ha kedve van is valamelyik tanulónak figyelni, elvesz kedve; mert az ő ereje, figyelme nem vétetik igénybe. Jövő leckeórára a jobb emlézők betanulják ismét, s ezzel a tanítás csak azon kívánalmának lett elég téve, hogy a tárgy megvolt ugyan, de mivel nem lett felvilágosítva, a tanulók által feldolgoztatva, sem az értelem-fejlesztésre, sem az alkalmazhatásra nem tette meg a kellő hatást, mert ő azzal nem foglalkozott, magáévá nem tehetette, s így az életbe sem viheti ki. Csak azon ismeret maradandó értékű, melyet önmaga tesz saját ismeretévé!

Innen van az, hogy az oly iskolákból, melyekben a tanítás említett mestersége uralkodik, kikerült tanulóknak alig 1—2% tudja szerzett ismereteit úgy használni, mint kellene. Elfeledtek mindent az iskolai csinyeken kívül; ezek pedig mint saját munkájok mindig élénk emlékekben vannak s legkedvesebb beszélgetésök tárgyát képezik. Az előkészítőbe ily tanítási mes-

terség nem való. Az emberi természet munkára van hivatva s arra kell az iskolának is nevelni, mert ha van munkaszeretet a tanulóban, a hallottakkal maga is foglalkozik, azokat magáévá teszi s az életben használni is tudja.

Ezt kell elérni az iskolának, s ennek kivitelére kell előkészíteni a tanulókat az előkészítő osztálynak.

Hogy mindez megtörténjék, nem annyira a tárgyra kell fordítani a tanárnak figyelmét, mert hisz azt az előkészítő igényeihez mért mennyiségben feltétlenül tudnia kell, mint azon fogásokra, melyek által ismereteit közli az osztályal. Tudni kell a tárgy minden részéhez rávezető kérdéseket tenni. A kérdéseknek rövideknek, határozottaknak, világosoknak és mindig az egész osztályhoz intézetteknek kell lenniök, mert csak akkor törődik velök, akkor tanul és gondolkodik az egész osztály. Ezen fogásnak továbbá azon előnye is van, hogy midőn előbb kérdezett, de a kérdést úgy intézte a tanár, hogy a tanulók gondolkozásától távol ne essék, ők maguk fejtik értelmöket, találgatják, s ha rájöttek, a kitalálás oly jutalom, mely a további öngondolkozásra legerősebb serkentőül szolgál. Előbb kérdést és időt kell adni a gondolkozásra, s azután híni fel egyet a kérdés megfejtésére. Ha valamely kérdésre nem felelne egy is, akkor sem kell azonnal megmondani, csak ha az oly feleletet igényel, melyet tőlök nem várhatni. Ha rosszul lett megfejtve, akkor is a többi hívassék fel kijavítására. Azonban itt megjegyzendő, hogy ily kérdezetes vagyis beszélgetve tanítás mellett, hogy az eredmény teljes legyen, a tárgyat is syntetikailag kell kezelni, mert ellenkező kezelés mellett, nem adathatik alkalom a gondolkozásra, nem a kitalálásra. Ez által érvényesítheti csak a tanuló saját erejét, s ébredhet fel benne az önakaratból származó tudvágy.

Minthogy a tanár és tanuló tehetségein kívül a tanított tárgyak is előkészítő eszközök voltak, mennyiben a tanár tanítói tehetségeit azokon gyakorolva, igyekezett hatni a tanulók tehetőségére, elősorolom azokat is, hogy kitünjék, mennyit látott jónak

mindenikből mennyiségileg felvenni a tanári kar, s mikép kezeltek az egyes tanárok tárgyaikat, hogy az előkészítés célját elérhessék a tárgyakban is.

5. Az előkészítő osztály tantárgyai.

1. Természetráajz heti 2 órán.

Eltanítottott 30 állat és 12 növény olyformán, hogy első félévben csak állatok, második félévben pedig állatok és növények együttesen tárgyaltattak. Kézikönyv nem használtatott. A tanítás célja volt egyes egyének bemutatása által a tanulók látérképét helyes szemléléshez szoktatva, felébreszteni a szemlélődést és gondolkozást, s lehetőleg begyakorolni a terminológiát. A célt következőleg igyekezett a tanár elérni:

Egy ismeretes egyént bemutatott s felhivta annak megfigyelésére az egész osztályt. Midőn mindenik megnézte, felhivta mindazokat, kik jelt adtak a felelésre, hogy mit láttak, s midőu mindenik valamivel hozzá járult a leíráshoz, de még mindent nem mondtak el, akkor tett kérdést a tanár azon részekre vonatkozólag, melyeket nem figyeltek meg. Midőn egész rendetlenül leiratott az állat, akkor, hogy a később bemutatandó állat helyesebb szemlélését elősegítse, s a tanulókat bizonyos renndhez szoktassa a leírásban és gondolkozásban, ismételten összefoglaltatta a ballottakat, bizonyos renndben téve a kérdést a test egyes részeire, pl. fej, nyak, törzs, végtagokra stb. Azonban, hogy a leírás ne legyen érdektelen, minden egyénnél kérdések tétettek az ő életviszonyainak leiratására, s különösen emberhez való viszonyára, melynél fogva a tárgy iránt mindvégig a legnagyobb érdekléssel viseltettek a tanulók. Midőn már két állat leiratott, azok összehasonlítottattak mind a hasonlóság, mind a különbségre nézve, mely által gondolkozásuk felébresztetett s a későbbi nagyobb számú egyének összehasonlítása által tovább fejlesztetett. Az összehasonlítás több szempontból történt, így a test egyes részei, hasznos vagy káros voltak, tartózkodási helyök stb. sze-

rint, s végre mindazok szerint csoportosítottak is. Azonban a főcsoportok a tartózkodási hely szerint állítottak fel. Minthogy tankönyv nem használtatott, s nehogy órán kívül a tanulók ezen tárggyal ne foglalkozzanak, kezdetben az óra utolsó negyedében a tanultakat naplóba jegyezték. A feljegyzett mondatokat velök fogalmaztatta a tanár, hogy azáltal a helyes és rövid leíráshoz szoktassa.

Midőn 7-8 egyén így elvégeztetett, akkor a leírást mint otthoni feladatot eszközölték és ellenőrzés végett minden óra kezdetén egy-kettő felolvasta, s a hibák kijavítottak.

A növények hasonlóan tanítottak; nem adatott semmi előleges ismeret a növény tagoltságáról, hanem azt egyes élőpéldányokon tanulták meg, midőn elvégeztetett mindenik, akkor állították össze magok a tanulók a növény tagoltságát. Akkor fejtették meg mi a gyökér, törzs, szár, levél, ág, virág, virágzat s ezek megint hány félék stb. Ezáltal egyfelől megkiméttetett az idő, másfelől önmunkásságra lettek szorítva. Kezdetben bevezetésül csak a növénygyűjtés módjával és a gyűjtési eszközökkel ismertettek meg. A rügyezés, lombozás, virágzás és gyümölcsérés kiránduláson szintén megfigyeltettek.

2. Számtan heti 4 órán.

A tizedes rendszer, a négy alpmivelet egész számokkal, a közöséges és tizedes tört fogalma lettek ismertetve. Kézikönyv nem használtatott.

Minthogy a számtan tanításának kiváló szerepköre az alaki képzés, illetőleg a szellemi erő fejtése, mely később az okadatolt cselekményben szokott nyilvánulni, oda irányult annak tanítása, hogy minden számtani mivelet, mint okadatolt cselekményi módozat álljon a tanulók előtt. Ezen minden tárgy kezelése által elérhető czélt az előkészítő osztályban kiválóan a számtannak jutott feladatául teljesíteni, mivel ennél találkozik a tanuló elvont fogalmakkal.

Mivel a számtani fogalmak a tanulók előtt nehezek, a

köztök létező kapcsolatosságok tiszta ismerete nélkül önálló tevékenységre nem emelkedhetnek, hanem csak gépies számolóvá lesznek; végrehajtják a miveleteket a szabályok értelmében pontosan, de annak értelmök fejlesztésére semmi hatása sincs. Ezenkívül a számtan alapját képezi a mennyiségtannak, mely a mennyiségekkel elvontan foglalkozik; ezért fordítottat az előkészítőben inkább a mennyiségtan alapjának letevésére gond, mint a miveleti szabályok pontos elősorolására stb.

Először a tizedes rendszer vétetett elő; osztályai vonalakkal jelöltettek ki a táblán, hová magok a tanulók jegyezték fel a kimondott mennyiségek jegyeit, s azután magok olvasták le, mely által tisztába jöttek a szám, számjegy és az osztályérték közt levő különbséggel, megismerték a zerust, mint osztálypótlót s az osztályok értékének változását a számok végéhez függesztett zerusok által. Mig ezen okadatoló leiratás és leolvastatással foglalkoztak, azalatt a főbeli számadolásra is gond fordítottat, hogy gyakorlati számolókká is váljanak. A főbeli számadásnál együttesen tanultak; számok mondattak ki s a tanulók összegelték; később ugyanazon szám magához való adatása által rávezettettek a szorzó tábla mibenlétére, s megértették azt, hogy a szorzás ugyanazon számnak önmagához való adása. Később oly kérdések adtak fel, melyekre összeadással felelhetni, miáltal kiderült az összcadhatók főkelléke, azaz a számok egyne-műsége minőség és osztályérték szerint, mely a folytonos példaadás által változatlan szabályyá vált a tanulók előtt.

Mindezek után képesek voltak magok felállítani és fogalmazni az összeadás szabályait.

Hasonló eljárással kezeltetett a kivonás is, csakhogy itt a pótlékozás lett megismertetve, mely ugyan nehezebb, de az osztásnál ennek ismerete feleslegessé teszi a részletes szorzatok leírását.

Azután a szorzás gyakoroltatott be, midőn az egyszerű és összetett számok fogalma is megismertetett, s a szorzás mint

többes keresés értelmezett, mely a később keresendő legkisebb többes értelmezését elősegíti. Végül jött az osztás, mint rész keresés és vele a tört fogalma.

Ezek elvégeztével a műveletck csoportosítottak; az összeadás és szorzás, mint halmozó, a kivonás és osztás, mint szétbontó műveletek emeltettek ki. Később megnevezett számokkal gyakoroltattak a megnevezett szabályok.

Midőn az idő, suly s más mértékek beosztása ismertté lön, áttértek a részek keresésére, melyeknek az egészhez való hasonlítása által rájöttek a valódi és áltört értelmezésére s később a törtek egyneműségére. Végezetre elővett a tizedes rendszer, hol a balról hátrább irt és jobbról előbb vitt jegyek leolvasatása által kiemeltetett a tizszeres fogyás, illetőleg tizszeres nagyobbodás. Ezzel egyidejűleg tanított a méterrendszer is a Bobtól összeállított gyűjteményen.

3. Magyar nyelv heti 4 órán.

Tankönyv: Dr. Kármán Mór „Olvasmányok stb.“

Figyelem fordított az értelmes és helyesen hangsúlyozott olvasásra, az olvasmányok értelmes elmondására. E végett a népmesék és a népszokásokról irt olvasmányok választattak ki.

A memoria gyakorlása végett költemények tanítottak be. A nyelvtanból megismerték a beszéd részeit és a főmondati szerkezetet, mely ismeret nem szabályokban adatott, hanem olvasásközben előjött példákkal tanított be. Hasonlóan vezettettek rá a képzők és ragok ismeretére stb.

4. Német nyelv heti 3 órán.

A 3 első hóban könyv nélkül tanítottak és pedig írás és iratás által, midőn az írásban és olvasásban egyaránt gyakorolták magukat a tanulók. Kezdetben csakis szavak tanítottak figyelemmel azok helyes kiejtésére, hangsúlyozására. A szavak tanítása a szobában levő tárgyak megnevezésével kezdetett meg s onnan átmenve a ház részeire, ruhanemekre, test részeire stb. azokkal együtt begyakoroltattak a határozott és határozatlan

névelők ragozása főnévvel és anélkül. Később melléknevek is tanítottak s azok használata főnév előtt és után. Januárban elővétellett Graf Jakab német nyelvtana, melyből a szavak mellett kezdetben a „sein“ és „haben“ igék együttesen tanítottak a kettő alkalmazása közt levő különbség megérthetése végett. A mint szóbőségök gyarapodott, úgy elővétellett rendre: a melléknevek fokozása, a személyes, birtokos és mutató névmások ragozása vagy magokban, vagy főnévvel pusztán, vagy melléknevével társított főnévvel. Azután az igeragozásból a jelentő mód idői. Végezetre megkezdett a mondatok ismertetése az egyszerű állító és kérdő mondatok szerkesztésével, mely alkalommal különös tekintet fordítottatott a magyarban uralgó szórendtől való eltérésekre. Ennek begyakorlása végett a gyakorlatok nemcsak szóbelileg, hanem írásban is lefordítottak.

5. Földrajz heti 2 órán.

Kézikönyv: Kis földleírás, polgári, reál-, ipar- és felső-népiskolák számára Hunfalvy Jánostól.

A következők tanítottak: Eligazodás a világtájak szerint. A földgömb s azon a különböző jelenetek, u. m. évszakok, nap-szakok, légköri viszonyok ismertetése felfogásukhoz mért legnépszerűbb módon. Azután a globuson és földabroszon a föld öt része s az Océánok, midőn a kettő közt levő különbség is megmagyaráztatott. Ezek után áttértek Európára s végre Erdély részletezésére. Európa tanítása nem könyv szerint történt, hanem mappa-rajzolás után. Itt célszerűnek bizonyult be azon módszer, hogy a tanulók a határokat egyenes vonalokkal magok jelölték ki, s azután az egyes országok határait, főbb folyóit, hegyeit; magok jelölték ki a fővárosok helyeit és irták be neveit. Midőn Európával készek voltak, egy külön abroszt készítettek Magyarországról, melyre kijelölték a nevezetesebb folyókon és hegyeken kívül a fontosabb városokat is; legrészletesebben pedig Erdélyt. Így jutottak a tanulók az előttök kedves rajzolgatás által fontos ismeretek birtokába. A vizeknél tanítottak: pára, köd, felhő,

eső, jég, forrás, csermely, patak, folyók stb. s ezek folyása világ-tájak felé; a szárazföldnél a különböző emelkedések stb.

6. Mértani szabadkézi rajz heti 2 órán.

Tankönyv nélkül tanítottak az egyenesek, görbék, szögek, szögletek, testek, körök, ezek felosztása, a négy és hatszögekbe számos alakok rajzoltatása. Mindent rajzoltak s a rajzot értelmezték. A rajzoltatás előrajzolás után eszközöltetett, t. i. a tanár mindent rajzolt a táblán nagyban, s nekik onnan kellett le-rajzolni kicsinyben, mely által már kezdetben hozzá szoktak a természet tárgyait, melyek nagyobbak, mint minőben rajzolják, kicsinyben kellő távoból rajzolni le. Az előrajzolás által hozzá szoktak a szerkesztés mesterségéhez, látva annak kezdetét, folytatását és bevégzését is a tanártól. Azonban, hogy ne csak testi ügyességet szerezzenek a tanulók, hanem a rajz által önmagok fejlesszék értelmöket, s munkára ébredjenek, a mértani díszítményi rajzokat csak kezdetben rajzolta fel egészen a tanár, később csak negyedét, illetőleg hatodát s a kiegészítést magoknak a tanulóknak kellett eszközölniök. Ezen kezelés nem remélt eredményt mutatott fel.

7. Szépirás heti 1 órán.

Tanítottott magyar és német irás. Ez szintén nem a tanulók elébe tett példányokról, hanem előírás által eszközöltetett.

8. Hittan heti 1 órán, a felekezetek szabályzatai szerint való mennyiségben.

9. Torna heti 2 órán.

Midőn bevégezem értekezésemet, nem mulaszthatom el megemlíteni, hogy némely tárgyak mennyiségét úgy mint kezelését nem helyeslem, s hogy miért? talán ezzel szemben állítva egy másik év tapasztalatát, jövőben képes leszek elmondani.

Pár szó a tanév végén.

— Héjja Endrétől. —

Ezelőtt egy évvel szerencsés valék pár szóban megemlíteni a reáltanoda célját s részben azon módot, mely a növendéket képesíti a közös szellemi munkásságban egykoron hasznos részt vehetni. Az emberi társadalom minden közös munkásságának célja mindig a közjólét, de ennek kivételében koronként különböző eszme bír befolyással, mely uralkodik s hatást gyakorol az élet minden viszonyaira; ettől remélnék ilyenkor legtöbben mindent, s gyakran egyesek a legtulzóbb vágyak valósítását is, ép úgy, mint a játékos, ki nyerekedési vágytól üzetve, egyetlen utolsó koczkodobástól várja a vagyont, melyen ezelőtt örökölt birtokát könnyelműségének áldozatul ejté.

Jelenkorunk uralkodó eszméje a szabadság, melyet mindenfelé fennen hangoztatnak, neve kitölti a mindenséget, s varázserővel hódít, lelkesülten hirdetik ezt, mintha ez lenne a századok óta keresett bölcsesség-köve, vagy azon egyetlen mód, mely az összes emberiséget felmenteni képes mindazon szenvedések alól, mely alatt eddig görnyedett. A szabadság ily eredményéhez kétes reményeket köthetünk az összes létezők feláldozása mellett is; de azt, ki ezen csudatevő erő feletti kételyének kifejezést mer adni, s ez által a képzelet eme játékát való értékére leszállítani törekszik, sokan úgy tekintik, mint a zsarnokság szolgáját, s az összes emberiség közös jólétének nyílt ellenét.

A rajongók eme tulzásait félre téve, az igaz, hogy a

helyesen felfogott polgári szabadság alapfeltétele az állam békének, valamint az államszabadság fennállásának biztosítéka a közös és együttes szellemi fejlettség és erkölcsiség, melynek kezdetleges alapját az iskola kell hogy megadja.

De, mélyen tisztelt közönség! jelen feladatomat igen félre ismerném, ha hálás köszönet helyett azon meleg részvétért, melylyel a mélyen tisztelt közönség az ifjúság nevelése iránt viseltetik, s mely egyedül kölcsönöz a mai napnak is ünnepélyességet, s ha azon hálára kötelező nagylelkűségért, mely az intézet szegényebb sorsu tanulóiak fenntarthatását az intézet falai között egyedül tevő lehetőségessé, s mely a jelen tanévben történt emelkedést hathatósan elősegítette, s jövő felvirágzásához nemcsak reményt nyújt, hanem alapul is szolgál, s így a közös székely érdek által követelt megszilárdulását ezen intézetnek a helyszínén biztosítja, ha mindezekért jelenben hála helyett oly kérdés fejtegetésébe bocsátkoznám, melyről szólani hivatottságot magamban nem érzek, sőt a jelen alkalomra megengedhetőnek sem tartok. De mindamelllett remélem, hogy a türelemmel nagyban vissza nem élek, ha röviden megemlítem a napjainkban általánosan uralkodó eszmének, a szabadságnak, jogosult befolyását a nevelésre.

Minden eszmének az a sajátosága, hogy, midőn a kellő pillanat elérkezett, feltűnik, teremtő erővel az élet minden viszonyait áthatja, s azokat át is alakítja. Feltűnése után többé nem függ tőlünk, hogy a létezőkre mennyire engedjünk befolyást, önként előre hatol ez ilyenkor ellenállhatlanul minden irányban. Ilyen a szabadság érzete is, mely a legerősebb s leghatalmasabb ösztönző mindenekfelett. Így, minden élő lény szabadon törekszik kifejlődni a természet szabta határok között, s az akadályok ellenében mérhetlen erőt képes kifejteni, például: a fa szétrepeszti a sziklát, mely fejlődését akadályozza, a törbe került vadállat kétségbeejtő elszántsággal áldozza fel egyes tagjait a szabadságért; a madár a gazdagon megrakott kalitka élveit felcseréli örömet a szabadságban élelt sanyaru falatokkal; s ha ezen érzet

minden élő lényt tevékenységre serkent, mennyire hatalmasabban ébred ez az emberben, a teremtmények legnemesbikében. A világtörténelem sem egyéb, mint jegyzete a népek és egyesek folytonos küzdelmének a szabadságért; s valóban, a szabadság az élet fenntartója, szükséges s nélkülözhetlen föltétele az emberi méltóságnak. S ki ezért az élet minden örömeit, s szükség esetén magát az életet áldozni nem képes, az meggyalázza önmagában az embert.

Az emberiség e nemes s leghatalmasabb tettekre ösztönzője tekinteten kívül nem maradhat az ifju sarjadék nevelésénél sem; s nincs mit csodálkoznunk, ha e kérdésre: minek nevelik az embert? így felelünk: a szabadságnak. S e felelet helyes vagy nem helyessége egyedül a szabadság értelmezésétől függ.

Midőn az állat széttöri bilincseit, ez öntudatlanul követi a szükségesség, a természet vak ösztönét; ha ily szabadságot akarunk, akkor nincs szükség a nevelésre, az embert csak a természetre kell biznunk, így vissza fogjuk terelni az emberiséget az ő állapotra, mely által megvédjük ugyan a mivelődés kinövéseitől, de megfosztjuk annak áldásaitól is; de az ily szabadság nem egyéb, mint görnyedés a vak ösztön biliucei alatt, ez pedig nem vezet a való földadathoz; mivel az ember feladata éppen ezen állatiasságból fölemelkedni, széttépni a természet bilincseit, s a vak ösztön helyébe a szív által irányított és az ész által vezetett akaratot helyezni, egy szóval a feladat az erkölcsi szabadságra jutni, ehhez pedig szükségeltetik a nevelés.

Nincsen miveltség erkölcsiség nélkül; nincsen erkölcsiség szabadság nélkül, s nincsen szabadság erkölcsiség nélkül, s ehhez eljuthatunk engedelmesség, s csakis engedelmesség által. A feltétel, melytől a szabadságot függővé tevém, ne szüljön visszahatást; az ok ugyan ellentétes az okozattal, s egymást mintegy kölcsönösen kizárják, de ez csak látszat; ezen ellentét megoldása lehetséges, s éppen ez feladata a nevelésnek.

A fennemlített, s kapcsolatosan egymást szükségelő, s a

való embert meghatározó tulajdonok közül szabadjon itt minde-
 nek előtt felmutatni, hogy nincsen igazi műveltség erkölcsiség nélkül.

Mindnyájan tudjuk, hogy műveltséget szükségel a jelen-
 kor; ezért mindaz, ki háttérbe szoríttatni nem akar, műveltség
 után törekszik. A műveltség közös értékkel s általános beccsel
 bír, s ezért senki sem akar tudatlannak látszani; s kinek lelke
 csak némileg is fogékony, s ki a kül-körülmények által csak
 részben is szerencsételtetett ismeretet szerezni, az simult modort, s a
 szép és illő iránt fejtett érzést elsajátítani törekszik, s figyelmet
 fordít a külvilág tevékenysége iránt. Ilyenmü közös törekvés kö-
 zepette méltán kérdezhetni, hogy a műveltség a szűkkörű kör-
 nyezetre, sőt magára a társadalomra nézve nyereseménynek tekint-
 hető-e? Mindenesetre az ismeretekben gazdag lélek, a tágabb
 körrel bíró szellemi láthatár, az illő és szép iránti fejtett érzés,
 s a simultság, mely másokat megnyerni képes és a külvilág te-
 vékenysége iránti figyelem, egy szóban összesítetten a műveltség
 való beccsel bír. A művelődés emelkedése nyeresemény, mivel ez
 eltompítja a sértő élt, mely majd mint szilaj kedély, majd
 pedig mint sértő önbecsérzet, mint másokat megalázni törekvő
 gőg nyilatkozik. A szelidebb szokások és bánásmód meghonoso-
 dása által az érzékiség féket nyer, s így az önhiittség gyönyöre
 felett a lélek nemesebb élvei nyernek előnyt. A műveltség nem-
 csak a családi kör szűk körét, hanem magát a társadalmi életet
 is kellemesebbé teszi, minek hiánya a családot ép úgy, mint a
 társadalmat gyakran széttépi, s egyesített erő helyett ellenerőket
 szül. Ilyenkor a szilaj lélek a saját lelkében meg nem honosi-
 tott békét másokban is önelégültséggel támadja meg, s ráfogá-
 sokkal törpíteni törekszik, mely által leplezett önösségének tömjé-
 nezni kívánván, saját önkényü uralmának rabszolgájává aljasítani
 törekszik másokat. A műveltség habár nagybecsü, mindamellert
 ez által a valódi irányadó, minek befolyása és vezetése mellett
 lehet minden tett való jóvá, egyedül nem érhető el. A műveltség
 az erkölcsiséget közvetlen nem feltételezi; nemtelen szenvedélyek

s az emberi méltóságot megalázó bűnök fellelhetők ép úgy a mivelteknél, mint a nem mivelteknél, nincsen ez kizárva azon körökből sem, hol a miveltség már meghonosodott. Végetlen különbség van egy társadalmilag mivelte s egy szívnemességgel bíró mivelte lélek között. A szív miveltség jellege az erény nem érhető el egyedül képzettség szerzése által, e nélkül pedig minden miveltség kétes jó, mely gyakran oly tévelyeknek szolgál alapul, melytől a természet fia ment. Való irányt s való becszet a miveltségnek csak az erkölcsi érzület képes megadni.

Tekintsük most ezen alapigazság némi részletezését:

A miveltség első tényezője: a tanítás és gyakorlat által ismeretekben gazdagított lélek.

A mivelte ember szellemi erejét gyakorolta s éppen ezért kedves előtte a szellemi tevékenység; ő tanult, s ezért gyönyörködik a már meglevő ismeretekhez újakat csatolni; ő a szellemi termékekben lelkekkel találkozott, s ép ezért keresi fel a tudományosság műveit, hogy mások lelkével a magáét gazdagítsa, s új eszmék által saját lelkét új tevékenységre ébressze. A szellemi munkához való hajlam és képesség való értékkel csak akkor bír, ha az mindenekelőtt önismeretre vezet, s ha oly képzettséget fejt, mely másoknak hasznára van; de ily eredményt az ismeretektől csak az erkölcsiség vezetése mellett várható. Ki az igazságnak követelményeit önmagával szemben is érzi, csak egy ily lélek lehet a kötelesség teljes tudatával tisztában, csak az ily ember lelkületében honos a szilárdság az igazság iránt, csak az ily igazságos lélek ismeri az isten, ember és természet iránti kötelmeket.

A nyert tudományos képzettség az erkölcsiség vezetése mellett a végetlen jóság és bölcsesség tudatához emel minket, mely a végczélt, s a jó tettekért az örök jutalmat nemcsak sejteti, hanem meggyőződéssé emeli, minek kapcsában a lélekben az öröklét nem csodás sejtelemmé, hanem meggyőződéssé emelkedik, mely a rosszról vissza tart s a jó iránt ébreszt s kitartóvá edz,

s a jótévők iránt hálára int minket. Csak az erkölcsös ember ismeri és érzi az emberiség által előirt kötelességet is, s ezért csak ő törekszik oly ismereteket szerezni, mely által másoknak használhatni, egyedül a jótett tudatának örömétől várva a jutalmat.

A természet helyes ismerete, s ebből eredő kötelesség tudata erkölcsi érzülettel párosultan vezet a teremtő végetlen szeretetéhez, mely szeretet tudata a vallásos hitben szilárdokká tesz ezen elismert igazság szerint: „*philosophia obiter libata a Deo abducit, penitus hausta reducit ad eundem*“, s ezen felül fékezettséget szül, mely nem engedi, hogy a testiség szenvedélyei elnémítsák mások iránt a lelkiismeret benső sugallatát. Az erkölcsi érzület vezetése nélkül gazdagított s képesített lélek csak azért fog ismereteket keresni, mivel ez őt gyönyörködteti; s csak azért tanul, mivel a szellemi munkában kegyet talál. A tudomány nála nem eszköz és erő a jótettekre, hanem az élvezet egy neme, s a szellemi erő gyakorlata csak egy gyönyörködtető játék, mely legtöbbször az érzékiség, önösség, hiuság és dicsvágy kielégítésének fog szolgálni.

A miveltség második jellege: a nemesített izlés és a szép iránt fejtett érzés.

Azt, kit a természet szépsége és a művészet remeke nem gyönyörködtet, s kit az illetlen nem sért, mivel embernek nem tarthatjuk, habár ismeretekben jártassággal is bír. A társadalom magasabb rétegeiben mi sem nyer oly kevés eluézést, mint az izlés elleni tévedés. A szép iránt nemesített, s az illő iránt fejtett izlést igénylünk a mivelt embernek úgy beszédétől, valamint tettétől, sőt egész lényétől. A miveltség ilyenmü követelményének is a kellő irányt s való értéket csak az erkölcsi érzület képes megadni. Birhat valaki fejtett műérzékkel, sőt állíthat elő művészi termékeket is anélkül, hogy szívében erkölcsi érzület honolna. Hogy a művészet termékeiben gyönyört lelhesen, nem is szükséges ehhez fejtett izlés, csak ép külérzék; de

hogy a szép iránti érzés több legyen, mint egy szemlélet által öukénytelenül ránk tapadt ítészeti jártasság a műkellékek megbi-rálásában; hogy az öröm és emelkedettség, mely a műszépségen fellelhető örömet és emelkedettséget hozzon létre a lélekben; hogy a látottak és hallottakban az erkölcsi életet sértők a lé-lekre visszahatást gyakorolbassanak — szükséges, hogy fogé-konysággal és képességgel birjunk az erkölcsi érzés iránt.

A művészet általános feladata — Aristoteles szerint — a természet utánzásában a hiányok kiegészítésével a tökélyt ér-zékíteni. Ezért való művészet csak az, mely a tökély felé képes vezetni, művészi nem lehet az, mi minket nem nemesít; már pe-dig csak az nemesít, mely az aljast és közönségest megveti, s ez által emelkedettséget szül; ez pedig csak az lehet, mely a testi-séget megtörpíti az erkölcsi erő előtt.

A műveltség harmadik jellege: érdekeltség a külvilág eseményei iránt.

A művelt ember figyelme tulterjeszkedik a család szük körén, a nyilvános élet mozzanatait figyelve észlelőleg a létrehozó okok mélyjére bocsátkozik; őt gyönyörködteti a jelent a multtal összehasonlítani, s ezek alapján tett következtetéssel kitalálni a jövőt, s a jelenkor emelkedettebb lelkületeit, főbb embereit, s a kor eseményeit tiszta láttávban helyezni maga elé.

A közélet változatai iránt emelkedő érdekeltségnek csak az erkölcsi érzület adja meg a kellő irányt és való értéket, mert csak ez által lesz az érdekeltség jóakaratu részvétté.

Az erkölcsi érzület az ember és az emberi jogok tiszte-letében nyilatkozik és az emberiség iránti szeretetben, s ezért egyedül általa válhatik a művelt ember érdekeltsége meleg rész-vétté. A ki csak azért figyel a küleseményekre, hogy a felme-rültek tudata által szórakozást szerezzen magának, vagy hogy ezekben tárgyat találjon a társalgás közepette, ezekben nem nyil-vánul a köz iránt kötelezett való érdekeltség, ezekben csak az önösség nyilatkozik; de az, ki a nagyvilági élet egymást váltó

képeiben a jónak emelkedése felett örül, s kit boszant az igazságtalanság, ez a köz iránti érdekeltség való kötelmének megfelelő, ez úgy érez mint ember, s emberien vesz részt az eseményekben; s habár ezen érzés még nem tett, de mégis értékkel bír, mert ez szereteten alapul, mely által megfélemlhetünk a kereszténytan alapkövetelményének.

A miveltség még egy jellege: kellem a modorban, mely a társalgás közepette nemcsak kerülteti a visszataszítót és sértőt, hanem a kedélyességet emeli, mely által az embereket megnyerni képesek vagyunk.

Ezen társadalmi képességnek a való irányt és kellő értéket csak az erkölcsi érzület képes megadni; mert csak ez által ébresztetik az emberek iránti szeretetteljes vonzódás, mely egyedül fogadható el a társadalmi érintkezés magasabb céljaképpen. Ha csak azért keressük fel a társaságot, hogy időnként a megszokott körből magunkat kiragadva szórakozást nyerjünk, s hogy viszonyos közlékenység által egymásnak mulatságára szolgáljunk, akkor az ily cél elérésére a modorosság, mely minden érintkezés által simult embernél feltalálható, elégséges. De van még egy magasabb célja is a társadalmi érintkezésnek: a bizalom és részvétel ébresztés. De ezen magasabb célra csak azok érhetik el, kiknek szívében az erkölcsi érzület honos. Csak az erkölcsi érzület képes fékezni mindazt, mi az érintkezésben az emberies szeretet akadály, u. m.: a hiuságot, mely midőn másoknak hizeleg, akkor is csak az öndicséretet vadássza; a gúnyt, mely rendszeren az élcz köpenyébe burkolózik; a gőgöt, mely a lekötélő udvariasság színe alatt lappang. Mindezeknek fékezése az ember egész lényének megnyugtató és megnyerő szelidséget kölcsönöz, bizalmat és részvétet ébreszt, azon játékonnyan ható vonzalmat, mely minket az emberekhez, s ezeket viszont hozzáuk segítségképpen fűzi, elannyira, hogy egymás támaszai leszünk a szükség közepette.

Az erkölcsös ember miveltség nélkül a közjólét előmoz-

dításában, mely a polgári kötelességek elseje, s mely a társadalom fenntarthatásának s békéjének biztosítója, többet ér, mint a mivelt erkölcs érzület nélkül. Így a természet gyermeke keveset tud, de az isten parancsait követve hasznos életet él; ő a művészetet nem ismeri, de a természet szépsége felett örül, s látva benne a teremtő végtelen bölcsességét és szeretetét, keblét vallásos áhítat szállja meg; s habár a külvilág eseményei hozzá el nem jutnak, s így azok iránt érdekeltséggel nem bír, de azon szűk körben a hol mozog, vigad a vigadóval s könnyez a könnyezővel; simultság által az embereket sem képes megnyerni, de mégis siet mások segítségére s örömmel ajánlja fel erejét a szükség közepette. Ő sokkal többet használ a közleket, mint azok, kik sokat tudnak, de semmit sem hisznek, a művészetet ismerik, de a tökélynek nem örülnek, mindenről beszélnek, de semmit sem éreznek, ígéletben mindenkiért fáradsz az egész világot boldogítani akarják, de tetteben csak önmagukért áldoznak, s áldozák fel mások nyugalját; ezek a gyönyör alatt megtompult szívet viselnek keblökben, kiknek az igaz semmi, a vallás köpeny, a hit szűkkörűség, s gyakran' ézég, mely alá leplezetten mások jóhiszeműségét felhasználják énjök emelésére szemben az igazzal és a közérdekkel; ezeknél az közérdek az énnel kezdődik és végződik.

Ha a mivelttség erkölcsi érzület vezetése nélkül való becszel nem bír, most méltán kérdezhetem, hogy ennek felébbresztése az ifju lelkében kire van bizva az államban? E kérdésre mással nem felelhetek, mint az iskolával és egyházzal, mely mindkettőt egyelőre egycsítve találjuk a családban, mely a társadalom s az összes emberiség erkölcsiségének gyúpontja. A család főtényezője pedig az anya, kinek egyedüli hatalma a szeretet. Ő csókolja le az első könnyeket; ő varázsolja szeretetteljes pillantásával az első mosolyt a gyöngéd arczra; tőle tanulja a csecsemő az első emberi hangokat; az ő keblén ébrednek az első emberi érzelmek; tőle nyeri az első sejtelmet isten, erény, igazság és rendről;

ő ülteti át a szemérmet, az isten félelmét az ifju kebelbe; ő az első teremtője és ébresztője mindazon érzelmeknek, melyek az embert nemesítik, s az összes teremtmények fölé helyezik; egész élete folytonos nélkülözésekből s áldozatokból áll, s képes szükség esetén önmagát is föláldozni gyermeke védelmében. A legemelkedettebb s legfönségesebb érzelme az anyai szeretet. Az emberi kebel a mi nemest magában rejt, azt mind az anyának köszönheti; azért kedves fiaim közületek azok, kik szerencsések ezen végetlenségét az áldozatoknak megköszönhetni, siessetek eme határtalan anyai szeretetet szeplőtlen hálával viszonzni, azok pedig, kik nem képesek ezt tenni, a megboldogult képe lebegjen mindig szemeik előtt, mint intó a jóra s védangyal a kisértetek közepette.

Az anyai szeretet hatalmának az első években a gyenge és tehetetlen kised a függést nem is sejtve teljesen enged, minden gondolata és akarata csak visztükrözése az anyai akaratnak. Ezen szellemi kötelék a csecsemőnél csak akkor lazul kissé, midőn a gyermekévekbe lép s evel megkezdődik a tanítás is. Ezen korszakban is a viszony csak annyiban változik, mennyiben az anya és atya együttesen vezetik őt, amaz szeretettel, ez pedig inkább erővel, s mindkettőn higgadtságuk, s ebből eredő tekintélyük által. Ezen időtől kezdve a gyermeknek szabadabb hatási kört engedünk, hogy e korról járó természeti élénkség teret és élelményt nyerjen, mert ez a kedélyre befolyással bír; de mindamellert a lényegesebb dolgokban feltétlen engedelmességhez kell őt szoktatni, anélkül, hogy a parancs indokairól értesítenék; a korai okoskodás rosz befolyást gyakorol a jellem későbbi fejlődésére.

Ha már a családi körben feltétlen engedelmesség szükséges, mennyire szükségesebb az az iskolában, mert míg a család az élet minden viszonyait magában foglalja a komoly munkától kezdve a játékig, mely által képes a szükségelt feltétlen engedelmesség netalán terhelő érzetét enyhíteni, addig az iskola a

gyermek elé csak nehéz kötelességet szab, melynek teljesítése felett kényszerült a közös célt szem előtt tartván, kérlelhetlen szigorral örködni; ezért az iskolának feladata nehezebb is. Továbbá míg a családi életben ezer alkalom kínálkozik kisebb kedvezményekkel, s gyermekies örömeikkel megjutalmazni a pontosan teljesített kötelességet, addig az iskola feszült figyelmet s folyton komoly munkát igényel, s mindezért más jutalmat nem adhat, mint a tanítónak elismerését s a teljesített kötelesség érzetének tudatát. A megrendeltek követelésében nagyobb szigorot azért is kénytelen az iskola alkalmazni, mivel ez által nagy tömegeket kell fékeznie, mely a gyermekek izgékonyága mellett nem csekély munka. A kellő szigor pedig elkerülhetlen, mert a mennyire igaz az, hogy a tulszigor autonomatot nevel, ép annyira igaz az is, hogy a tulszabadság a törvény tiszteletét kiirtja, kik ebben kételkednek, szemlélődőleg tekintsenek a küléletre, lehet abban elég példát találni.

A fegyelmen kívül az iskolának második főcélja: a tanítás is követeli a tekintély és föltétlen engedelmesség elismerését. A tulszabadságnak közvetlen következménye más nem lehet, mint a ferde szempontból kiinduló s így jogosultnak hitt ellenmondás a tanító és tanítvány között, mely az iskola kettős céljának bizonyára akadályokat gördít.

A mondottakkal nem áll ellentétben, hogy ha a nevelő kellő alkalomkor, midőn már biztos a nevendék hajlamáról, mit tappintattal könnyen kipuhathatni, neveltjével eszmecserébe bocsátkozik; ezt szükségli a helyes nevelés, melynek föladata a nevendék előtt utat nyitni, mely őtet az erkölcsi szabadsághoz vezesse, azaz szoktatás és megnyerés által őt képessé tegye könnyen, minden nyomás érzete nélkül azt tenni, mit a későbbi érett ítélet mellett önként elfogad, mint a szív és ész parancsát. Az ilyenmü eszmecserék annál gyakrabban fordulhatnak elő, minél inkább közeledik a nevendék a gyermekkor határához, mivel az átmenet egyik életkorból a másikba lassan és folytonosan tör-

ténik, az átlépés határát évek szerint megszabni nem lehet. A szellemi fejlettség általában határozott külalakban nem mindig szemlélhető, s ezért egyeseknél a kezdő szabad fejlődés ama vékony szálait, melyek később a jellem erős gyökerévé szilárdulnak, igen nehezen lehet észre venni; ennek megítélése a nevelő eszélyességétől függ. De mindamellett folytonos követelést a szellemi és akarati fejlődés határozott kára nélkül nem lehet mindenkorra fenntartani. Az életkor haladtával úgy is később az erősebb természetűek és hevesebbek az ily természetellenessé vált korlátokat áttörik, s a tulterjeszkedő gyámság alól magokat felszabadítják. De az ily állapot igen szánandó helyzet a nevelőre nézve, ha csak annyira képes felfogni teendőjét, hogy tőle daczczal kell kicsikarni azt, mit lassan a kellő szabad mederbe kellene terelnie. Az ily akarati szabadság követelése annál szánandóbb, mivel az ily erőszakos kitörés vad szenvedélyek nélkül soha sem történik; ez által pedig megzavartatik a természetes viszony a nevelt és nevelő között, s ezzel elvész a támasz, a tisztelet és az ezen alapuló szeretet, melyen mint biztos alapon egyedül lehet az ifjak szenvedélyeit fékezni s szoktatás által a fellobbanókat lassan kiirtani. Szenvedélyes kitörésekkel a szenvedélyeket egyidőre lefojtani lehet, de ennek következménye a később bizonyára bekövetkező hevesebb kitörés. Folytonos követeléssel haladva a kedély nemesség helyett dacz, önfejűség és alattomoság foglal helyet a lélekben, s ezeknek kielégítése ad csak édes örömet az ily ferdén növeltnek. Csendésen minden kitörés nélkül tappintatosan haladva, tekintélyt a szellemi fölénytől, igazságtól és szeretettől várva, a nevelő lassan átalakul tanácsadóvá és örökös barátává.

Hogy az önállóságot megkísértő életszakba történt átlépésnél nem hiányzanak a ferdeségek, az igen természetes, ép úgy mint az életfolyam bármely fordulatanál, s nem is várható, hogy mindjárt kezdetben eltalálja a kellő viszonyt, melyben áll a környezethez. E korban míg az egyiknél bártortalan elfogultság nyi-

latkozik, ki a pillanat befolyásának hatalma alatt állván, gyakran nyomasztó helyzetben érzi magát; addig a másik ellenkező tülzásokba esik, mi a szemérmert megtámadó külérntkezésnek nélkülözhetlen következménye. E korszakon mindenkinek át kell haladnia, egyesek kevesebb, mások több ideig veszteglenek ezen kötött vagy tülzó állapotban; de vannak olyanok is, kik ezen ferdeségekben annyira otthonosak, hogy a késő korig sem képesek kibontakozni. Éppen ezen kor szükségli a tappintatos nevelőt, ki józan itélettel keresvén az indokokat, a ferdeségeket feltünteti, s ezek ellenében komolyan és higgadtan föllép, de az ébredő önérzetet az egyiknél nem sérti, hanem határozott fokig emeli, a másiknál pedig ezen uj s legerősebb ösztönzöt kellően irányítja, s ekkor kezd az öntudatos nemes önérzet a vezető lenni. Itt kezdődik az erkölcsiség terén a való ut, a megelőzők ehez csak előgyakorlatot képezének.

A nevelés művészet, hol föladat a jónak ismertetése, szükségességének elismerése s a cselekedetekben indokkenti elfogadása. A nevelés kellő vezetése elvi meggyőződésünk szabad nyilatkozatát láttatja egykoron növendékeinkben, melynél nagyobb jutalmat nem várhat a nevelő munkája.

Az erkölcsiség kizárólag belső világ, melyre erőszakkal nem hathatni, itt nem a cselekmény, hanem az indok tekintetbe veendő; így kényszerithetünk valakit a törvény megtartására, de annak tiszteletére senkit sem. A kényszer által eszközölt jött csak látszata az erkölcsiségnek, melyből az erkölcsiségre tett következtetés igen téves. Tehát nincsen erkölcsiség szabadság nélkül. Mivel az erkölcsi világ egészen belső világ s az erkölcsi szabadság az akarat és belátás együttességén alapuló, így ha képmutatókat nevelni nem akarunk, hanem növendékeinket belsőleg szabadokká és önállókká akarjuk tenni, szükséges, hogy belátásukat vezessük, s akaratukat nemesíteni törekedjünk. Ebből kitünik, hogy a tanítás mily befolyással bir az erkölcsi képzettségre. Továbbá miként az igaz és nem igaz kellő ismeretétől

elválaszthatlan a habozás és ingatagság, éppen úgy a helytelen gondolatmenetet helytelen akarat és tett követi; ebből belátható, hogy az első feltétele a helyes gondolkodás, mely bizonyítja, hogy az erkölcsiségre ha nem is feltételező, de mégis szükséges a műveltség is; a második pedig azt akarni, a mit helyesnek és igaznak elismertünk, s ez az erkölcsi erő, melynek irányában engedelmisséggel tartozunk; ez fog a nevelő helyébe lépni s annak tekintélye helyett ez lesz később a vezető. S végül, ha a belátás és akarat közti eltérés megszűnt, elannyira, hogy mit a jó szempontjából törvénynek fölismerünk hajlamunkká is vált, ekkor s csakis ekkor vagyunk mi szabadok, ekkor az ember teljes szabadságában követi az erkölcsiség által nemesített természetét. Tehát nincsen szabadság erkölcsiség nélkül.

Midőn a tanulót erkölcsi önállásra akarók vezetni, utalva valánk eziránti szabadakaratát megnyerni; de mindamellett evvel még nincs megfejtve a nevelésnek összes feladata. Később az életbe bekövetkezendő összeütközésnek lenne kitéve, ha csak ezen eszményi álláspontra lenne helyezve a növendék, elfeledvén azt, hogy ő az államnak egykoron polgára fog lenni, melynek törvényei iránt tisztelettel s feltétlen engedelmisséggel tartozik. De ezen szempontból is az iskola saját törvényei és szabályzata által képezi a legtermészetesebb átmenetet. Az iskola a növendékek szabadságának annyira tért nem enged, hogy a törvény iránti engedelmisség a növendék beleegyezésétől függővé legyen. A törvény iránti engedelmisségnek föltétlennek kell lenni, mert ott, hol az akaratot nem rendelik a közös czélt biztosító törvények alá, ott a közös érdek tetteleg már elenyészett. Noha ugyan ohajtanunk kell s a fáradtságot sem kell kimélnünk a növendékeket meggyőzni a törvények által kiszabott korlátok szükségességéről. De sikerült-e ez vagy nem, mindazonáltal a törvényt szentnek és sérthetetlennek kell tartani, tekinteten kívül hagyva a növendék tetszését; ez szükséges, hogy az állam derék polgárokat nyerjen, kik saját érdekeiket a közjónak, szenvedélyeiket

a törvényeknek készek alárendelni. Esztelen s semmi által sem igazolható követelmény, hogy egyes polgárok szabadságát csak annyira korlátozhatják a törvények, mennyire az az egyesek tetszésével találkozik. Jó ezért, hogy az ember már gyermekkorában ismerje a korlátokat, korán szoktattassék szenvedélyeit fékezni, s saját akaratát a törvények alá rendelni. Ez nagy küzdelem, de ki ezt át nem küzdötte, erkölcsi szabadsággal az nem bír, hanem szolgál, igen az önzés rabja.

* * *

Mélyen tisztelt közönség! Az elmondott nézeteket tanulmányozván,*) s tapasztalván az ifjuság vezetésénél, szem előtt kívánom tartani a hit ezen parancsát: „szerezd felebarátodat“, ezen parancs megtartása biztosítja a való szabadságot, melynek egyedüli munkája az öntudatos jótett.

*) Paránesen és porosz értesítvények.

Kimutatások.

Adatok a lefolyt tanév történetéhez.

A tanév kezdete előtt a nm. magy. kir. vallás- és közoktatási miniszterium *Gyalokay Mózes* tanárt a szegedi főreál-tanodától a helybeli intézethez helyezte át.

Csiszér Péter helyébe kineveztetett a mértani rajz és ábrázoló mértan r. tanárává *Rucsinszky Lajos*, a budapesti műegyetem mennyiségtani tanszékének volt repetitora.

A jelen tanévvel megnyílt természetrajzi tanszékre *Molnár Károly*, a magyar nemzeti muzeum ásványtani osztályának volt őrségéde, egyelőre helyettes, később pedig rendes tanárnak neveztetett ki.

A tanév folyama alatt a nm. vallás- és közoktatási miniszterium kinevezte *Héjja Endrét* az intézet ideiglenes igazgatóját véglegesen igazgatónak; *Fazekas Elek* rendes tanárt állomásán véglegesen megerősítette; *Pálffi Károly* helyettes tanárt a kiállott tanári szigorlat alapján rendes tanárnak nevezte ki.

Móricz Gyula, a helybeli r. kath. főgymnasium tanára, a jelen tanévre is megbízott a tornaszat tanításával.

A közvetlen megelőző tanévról nyert tapasztalatoknak engedve, a hittan tanítását a nm. miniszterium az intézet kebelébe eszközölni engedé; de ezen üdvös intézmény sok nehézségre talált, melyek avval értek véget, hogy *Fazekas Elek* az intézet rendes tanára elvállalta a r. kath., *Kökösy Sándor* végzett theologus pedig az ev. ref. hittan tanítását.

Az ev. ref. ifjuság valláserkölciségének megóvása szem-

pontjából forró köszönetet kell *Kökösy Sándor* urnak mondanom, ki minden személyes érdek mellőztével áldozatot hozott, s nem engedte, hogy az intézetbe járó saját hitsorsosai a vallástan hallgatását nélkülözzék.

Az intézet részéről továbbá köszönetet kell mondanom u. t. *Kisgyörgy Sándor* kénosi lelkész urnak, ki az unitárius növendékeket, és tk. *Hann Károly* tanár urnak, ki az ágostai hitvallású növendékeket vezette a hittanban.

A tanulóifjuság vásár- és innepnapokon saját hitfelekezeti ügyházuk szertartásaiban részt vettek.

Az előadások rendes kezdetüket október 14-én vették. E kezdetnél örömmel említhetem föl, hogy a hallgatók száma a múlt tanév hallgatóinak kettőzetét jóval felül multa. Ezen emelkedést jelentékeny részben elősegítette a szék- és városi törvényhatóság által szervezett együttműködés, melynek a reáliskolai bizottság részéről a Székelyföld összes községeihez szétküldött közléstétele a következő hirdetmény által történt.

PÁLYÁZATI HIRDETMÉNY.

I. A magyar királyi nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak idei ápril 28-ról 14,434. szám alatt kelt intézvénye folytán a székely-udvarhelyi állami főreáltanodánál a küszöbön álló 187⁹/₂-iki tanévre a Dávid Antal Mózes-féle alap kamataiból rendszeresített 16, egyenkint 50—50 forintból álló ösztöndíj-alapítványra pályázat hirdettetik.

Felhivatnak tehát azok, kik az alapítványokat elnyerni óhajtják, hogy a) székely származásukat, b) szegénységüket és c) a reáltanoda alsó négy osztálya valamelyikének látogatásához megkívántatott előtanulmányaikat igazoló okmányokkal felszerelt s a m. kir. nm. vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz címzett pályázati folyamodványukat folyó évi október hó 1-ig a székely-udvarhelyi állami főreáltanoda igazgatóságához annál bizonyosabban nyujtsák be, minthogy elkésve érkező folyamodványok csak különös figyelmet érdemlő okokból lesznek tekintetbe vehetők.

II. Udvarhelyszék és Székely-Udvarhely város törvényhatóság-

gok 30—40 szegénysorsu reáliskolai tanuló részére ingyen lakást ajánlván fel, ezen szolgálmányokra hasonlólag pályázat nyittatik.

A lakásbeli szolgálmányokért pályázóknak szegénységüket és az I. pont alatt körülirt előtanulmányokat kitüntető okmányokkal támogatott folyamodványait 1874. évi szeptember 20-ig az udvarhelyszéki és városi reáliskolai bizottsághoz címzetten, alólirt bizottsági elnökhez kell benyújtaniok.

A lakásbeli szolgálmánnyal javadalmazandó ifjak ládán és ágylepen kívül mindennel elláttnak, mi a lakás használatához megkívántatik. Ellenben kötelesek magukat tisztességes fehérművel és legalább két rendbeli ruhával felszerelni és élelmezni.

Az étkezés tetszés szerint az intézetben közösen, vagy azon kívül történhetik. A szegényebb sorsu ifjak részére a helybeli ev. ref. középtanodánál gyakorlatban lévő módozat szerint közös étkezés fog életbe lépttetni.

A lakintézetbe, melynél a felügyeletet az állandóan ott lakó reáliskolai igazgató fogja gyakorolni, a reáliskolai bizottság által később megállapítandó díj és feltételek mellett oly ifjak is felvétetnek, kik ingyenes lakásbeli szolgálmányra igényt nem tarthatnak, ha szándékukat a reáliskolai bizottsághoz címzett s alólirthez intézendő írásbeli folyamodványukban folyó 1874. évi szeptember hó 20-ig kijelentik.

A lakhelyiséget illetőleg megjegyztetik, hogy e célra egy teljesen elkülönített tágas és egészséges ház lett kibérelve, mely egyszersmind testgyakorda és uszoda felállítására is előnyösen alkalmasnak mutatkozik.

III. A főreáltanodának ez ideig életbeléptetve volt alsó három osztályában, a vizsgálatok a mult julius hó utolsó felében folytak le a közzvárakozást kielégítő eredménnyel.

IV. A jövő 187¹/₂-iki tanév a következő október hó 5-én fogja kezdetét venni, mikor egyszersmind az intézet IV. osztálya is megnyittatik.

A felvétel az intézetbe október hó első napjain történik.

Az első osztályba felvétetnek mindazok, kik a népiskolai tanulmányok teljes befejezéséről kielégítő hivatalos iskolai bizonyítványt tudnak felmutatni, vagy hitelt érdemlőleg beigazolják, hogy magántanulás utján azzal egyenértékű ismeretek birtokába jutottak.

Az intézet első osztályába való felvételt felvételi próbavizsgá-

latok előzik meg, melyek a reáliskolai igazgatóság által folyó évi szeptember hó 26., 27. és 28. napjain fognak megtartatni.

A II., III. és IV-ik osztályokba lépőknel a felvételt a megelőző évről kiállított reál-, vagy más középiskolánál nyert bizonyítványok közvetítik.

Felsőbb osztályokba a nem reálirányu középintézeteknél volt ifjak felvétele — tekintettel a tanterv különbségére — szintén csak megelőző próbavizsgálatok után eszközölthetnek.

V. A kik az intézetbe először lépnek be, beiratási díj fejében 2 frt 10 krt, az ifjusági könyvtáralap gyarapítására pedig 1 forintot tartoznak fizetni.

VI. A tandíj, mely egy évre 8 frt 20 krból áll, félévenként előre fizetendő; azonban a szegénysorsu tanulók folyamodás folytán annak fizetése alól felmentést nyerhetnek, s az egyszer megnyert felmentés mindaddig érvényes marad, míg az illető jóviseletet és előmenetelt tanusít.

VII. Tekintettel arra, hogy népiskoláink egy jelentékeny részénél az ifjak a kellő előismereteket alig szerezhetik meg, a m. kir. nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium egy előkészítő osztály felállítását is elhatározta, melynél a felvétel és a tanítás teljeseen díjtalan leend.

Az előkészítő osztály a reáliskola alsó négy osztályával egyidejűleg, vagyis a következő október hó 5-én fog megnyitattani.

Ezen osztályba felvétetnek mindazon legalább 8 éves gyermekek, kik a népiskola harmadik osztályának befejezéséről kielégítő iskolai bizonyítvánnyal bírnak, vagy ezzel egyenlő értékű, magánúton szerzett ismereteiket hiteltérdemlőleg beigazolják, vagy végül, ha a folyó évi szeptember hó 26., 27. és 28. napjain tartandó felvételi vizsgálatok alkalmával az előkészítő osztály látogatására minősítettnek nyilváníttatnak.

* * *

Az előre bocsátottak után még csak a Székelyföld lakóihoz leszek bátor néhány szót intézni.

Nem lehet szándékomban, hogy a reáltanodát, mely a lefolyt iskolai évben jelentékenyen haladásnak indult, más intézetek vagy irányok rovására magasztaljam, mindazonáltal nem tehetem, hogy ez alkalommal is kifejezést ne adjak azon nézetemnek, miszerint a ná-

lunk ez ideig teljesen mellőzött reáliránynak a jelentőségéhez mért színvonalra leendő felemelése a Székelyföldre nézve életkérdést képez.

A székely-udvarhelyi állami főreáltanoda a Székelyföldnek egyedüli reálirányu magasabb intézetét képezi, s mégis Udvarhelyszék és Székely-Udvarhely város határain kívül ez ideig alig talált székely tanulóra, holott más thatóságok területéről még nem magyar nemzetiségű növendékei is voltak.

Ide járul, hogy a jelenleg a képviselőház asztalán fekvő közléptanodai törvényjavaslat kilátást nyújt a reáltanodák oly irányu és mérvű átalakulásához, mely szerint azokból a tudományos egyetemekbe is felvétetik a reáltanuló, s ekkép nyitva lesznek előtte majdnem mindazon pályák, melyek a gymnasiumi tanulók előtt nyitva vannak.

Székely-Udvarhely, 1874. augusztus 20.

Tibád Antal,

az udvarhelyszéki és városi reáliskolai bizottság elnöke.

Az intézet iránt érdeklődők előtt remélem, hogy feleslegesnek nem fog látszani a következők felemlítése:

Az együttlakásba felvétellett 66 tanuló, 14 fizetés mellett, 52 ingyen. Ezen 66 tanuló közül különétkező volt 5, együttétkező 61, kik között tápszert fizető volt 46 és nem fizető 15. Az együttétkező fizetők 6 csoportra osztottan az együttlakáson kívül főzettek. Az ilyenmü élelmezési rendszer a helybeli ref. collegiumban már évtizedek során át igen czélszerűnek bizonyult be főleg olcsóságánál fogva. Az együttlakást a reáliskolai bizottság kellő butorokkal felszerelte, s fűtéssel és világitással is ellátta.

A mult tanévben folyóvá tett Dávid Antal Mózes-féle alapból 16 tanuló kapott 50—50 frtnyi évi segélyt.

Egy vegytani szertár felszerelésére a magas kormány 2000 o. é. forintot engedményezett, melyből 700 forint az idén felhasználtatott a legszükségesebbek beszerzésére, a többi hátralék a jövő tanév alatt fog a szertár kiegészítésére fordittatni.

Hogy ifjaink a zene terén is haladhassanak, egy felállítandó zenekar hangszereinek beszerzésére következő adományozások történtek: Ml. Hrobonyi Adolf ur bányanagy 100 frtos tette

le a reáliskolai bizottság elnökénél; a reáliskolai bizottság a tanintézet részére több kegyes adományozásból gyűjtött 30 forint készletet és 100 frt igérvényt szives volt e czélra átengedni; az intézet tanárkara 18, a tanulóifjuság pedig 15 forinttal járult ezen szükséglet fedezéséhez.

Az udvarhelyszéki általános népnevelési egyesület a jövő tanévre 50 o. é. forintot ajánlott fel az előkészítő osztály szegényebb sorsu tanulóinak segélyezésére.

A helybeli tk. orvosi kar szives volt az együttlakásban levő tanulóifjuságot díjtalanul orvosolni.

A kegyes segélyezők fogadják az intézet részéről az ifjuság nevében kifejezett hálás köszönetet.

A jövő tanévre felállítandó ötödik és hatodik osztály által szükségelt három tanszékre pályázat nyittatott, a számos képesített jelenkező közül a magas kormány nemsokára a szükségelt tanerőket ki fogja nevezni.

Az erdélyi rom. kath. püspök Nagyméltósága ittléte alatt intézetünket magas látogatásával szerencséltette.

Méltóságos Páll Sándor ur az erdélyi közélettanodák kir. főigazgatója július 10-én az intézet tanhelyiségét megsejmlélte; ezen alkalommal egy önálló tanépilet szükségességéről is nyilatkozott. Az igazgatóság teljesen hiszi, hogy e szükségén segítve lesz a jövő évben.

Július 14-dikén az intézet kellő áhitattal vett részt Ő felsége ötödik Ferdinánd magyar királyért tartott gyász-isteniszteleten.

Az ev. ref. hitfelekezetü tanulók június 24-ik napján tették le a hittani vizsgálatot mgs Nagy Lajos kir. törvénytészéki elnök és nagyiszteletü Solymosy István esperest ur, mint püspöki megbizottak előtt.

A r. kath. növendékek hittani vizsgálatá június 16-án tartatott meg mgs Demeter Endre helybeli r. kath. esperest ur elnöklete alatt.

Az ifjúság rajzai június 20—25-ig voltak a székház nagytermében közszemlére kitéve. Ezen alkalommal a látogató közönség nagy száma bizonyította ugy az intézet iránti növekvő részvétet, valamint e téren az öröndetes emelkedést.

Intézetünk az országos rajzkiállításra 256 db szabadkézi és 69 mértani rajzot küldött fel.

Julius hava 19—24-ig mind az öt osztályban naponta folytak a vizsgálatok.

Julius 25-én tartatott meg a zárünnepély, s ettől kezdve a még hátralevő idő értekezletekre s más szükséges előintézkedésekre fordítottatott.

A tanév július 31-én befejeztetett.

A tanári személyzet és foglalkozási köre.

Héjja Endre, igazgató, r. tanár és végzett technikus, az udvarhelyszéki iskolatanács tagja. Tanította: a számtant az I., II. és előkészítő osztályban. Heti óraszása 11.

Fazekas Elek, r. tanár, csorna-prémontrei kanonok, az orsz. középt. tanáregylet tagja. Tanította: a magyar nyelvet a II., III. és IV., a francia nyelvet a II., a hittant a r. kath. növendékeknek minden osztályban. Heti óraszása 23.

Gyalokay Mózes, r. tanár, végzett jogász, az orsz. középt. tanáregylet rendes, az országos iparegylet tiszteletbeli tagja. Tanította: a történelmet a II. és IV., a földrajzot az I., II., III. és az előkészítő, a francia nyelvet az I. osztályban. Heti óraszása 21.

Fankovich Gyula, r. tanár, végzett jogász, az orsz. középt. tanáregylet tagja. Tanította: a szabadkézi rajzot a II., III., IV. és előkészítő, a mértani rajzot az I. és előkészítő, a szépírást az előkészítő osztályban. Heti óraszása 17.

Rucsinszki Lajos, r. tanár. Tanította a mennyiségtant a IV., a számtant a III., az ábrázoló mértant a IV., a nézeti mértant a II. és III. osztályban. Heti óraszása 19.

Pálffy Károly, r. tanár, az udvarhelyszéki iskolatanács tagja. Tanította: a német nyelvet az I., II., III. és IV., a magyar nyelvet az előkészítő osztályban. Heti óraszása 19.

Molnár Károly, r. tanár, a magyar földtani társulat tagja. Tanította: a vegytant a III. és IV., a természetrajzot az I., II., IV. és előkészítő, a magyar nyelvet az I. osztályban. Heti óraszása 21.

Móricz Gyula, a r. kath. főgymnasium tanára. Tanította a tornászatot. Heti óraszása 6.

A francia nyelv tanítása külön díjaztatott.

Az előadott tantárgyak vázlata.

A hittant a tanulóifjúság osztályonként az egyes hitfelekezetek megbízottjaitól tanulta.

I. OSZTÁLY.

Magyar nyelv. Helyesírás. Szóképzés. A szóknak elemzése. A beszédrészek s közülök a ragozhatók viszonyítása viszonyragokkal és névutókkal. Az igeragozás. Egyszerű s összetett, fő- és mellékmondatok értelmezése. Helyesolvasás. Az olvasmányok értelmes elbeszéléstetése. Szaválás. Írásbeli gyakorlatok. Hetenként 5 óra. Tankönyv: Magyar olvasókönyv Dr. Kármán Mórtól. Nyelvtan nem használtatott.

Német nyelv. Olvasás és írás. A határozott és határozatlan „nem“ szócska ejtegetése. A főnevek nemei és ejtegetése. Összetett főnevek s azok nemének meghatározása. Az igék s azok ragozása a jelentőmód jelen és félmult idejében. A „haben“ és „sein“ segédigék használata a mondatalkotásban s ejtegetésük. A melléknevek ejtegetése határozott és határozatlan névelővel s névelő nélkül. A személyes, birtokos és mutató névmások ejtegetése s használata. Fordítások magyarból németre szóval és írásban. Német olvasmányok fordítása magyarra s azok elemzése. Költemények könyv nélkül való betanulása és fordítása. Heten-

ként 4 óra. Tankönyv: Ney Ferencz gyakorlati német nyelvtana és Felsmann német olvasókönyvének I. kötete.

Francia nyelv. Az „avoir“ és „être“ segédigék s az I., II. és IV. ragozású igék a jelentő s óhajtó mód minden idejében s a parancsoló módban állító, tagadó, kérdő s kérdve tagadó alakban; ugy a személyes névmásnak az igékkel járó 3-ik és 4. esete. A főnevek him és nőneme határozott és határozatlan „nem“ szócskával. A főnevek egyes és többes száma I., II., III. és IV. esetben, különös tekintettel a II. (birtokos) és III. (tulajdonító) esetre. A II. eset mint birtokos, mint részeltető főnév, s mint a magyarból-ből, tól-től, ról-ről ragoknak megfelelő s a III. eset mint a magyar tulajdonító s ban-ben, ba-be s több más ragoknak megfelelő. A birtokos vagy mutató névmásokkal bíró vagy határozatlan „nem“ szócskával álló főnevek és a tulajdonnevek II. és III. esete. A személyes, birtokos, mutató, kérdő és határozatlan névmások mint önállóak vagy mint főnévvel járók. A tő és sorszámnevek, törtszámok; összeadás, kivonás és sokszorozás s az egyszeregy begyakorlása francia nyelven. A melléknevek him és nőneme s azok fokozása; rendhagyó fokozású melléknevek. A visszaható igék a jelentő és óhajtó módban. A végelőtti szótagban e vagy é-vel bíró igék ragozása; ugy több rendhagyó ige ragozásának begyakorlása. Mintegy 1500 szó betanulása. Fordítások magyarból francziára s viszont. Az olvasókönyvből egy elbeszélés könyv nélkül való betanulása s annak magyarra fordítása. Közben a francia olvasás begyakorlása. Írásbeli dolgozatok. Hetenként 4 óra. Tankönyv: Hoffer nyelvtana s a tanárképezdei gymnasium olvasókönyve.

Földrajz. A magyar birodalom leírása, különös tekintettel a megyei (kerületi, széki, vidéki) beosztásra; a fontosabb városokra s ezek iparára, kereskedelmére, bányászatára s egyéb keresetágaira és nevezetességeire. A magyar birodalom hegységei, síkságai, folyói, tavai s tengerpartja; vasutak, termények, műipar, kereskedés, nemzetiségi és főbb politikai viszonyok. Továbbá

tárgyaltatott Dalmátország, Szerbia, Rumánia, Török- és Görögország. Kis-Ázsia, Syria, Palestina s az Eufkrat és Tigris körüli török tartományok. Egyptom s az észak-afrikai államok a Sahara sivataggal. Spanyol-, Portugal- és Olaszország; főtékintettel ezen fenn előadott külországok terményeire, műiparára, természeti viszonyaira s főbb városaira. Végre a kőzetekről s a föld felületének változásairól. Az áttanult országok mapparajzolással kísértettek. Hetenként 2 óra. Tankönyv: Dr. Hunfalvy János földrajza.

Természetrajz. Az állattanból 56 emlős és madár, melyek közt minden rend talált képviselőt. A növénytanból 30 virágos növény. Hetenként 3 óra. Tankönyv nem használtatott.

Számstan. A tizedes rendszer s ennek kapcsában a méterrendszer értelmeztetett; a többes, tényező s legkisebb többes fogalma és meghatározása; a tört fogalma; megnevezett tört értékének meghatározása, egyenértékű törtek s más a törtekkel végrehajtandó műveleteknél szükségelt előismeretek; a közönséges tört átalakítása tizedes törtté és ennek megfordítottja; a négy alpművelet egész tizedes és közönséges törtszámokkal; ezeknek begyakorlása megnevezett számokkal; a mértékek átszámolása. Hetenként 4 óra. Tankönyvül ajánltatott Mocnik-Szabóky számtana.

Mértan és rajza. Síkalaktan gyakorlati és rajzi mérések alapján. A hossz mérték és szög mérő ismertetése és alkalmazása. A négy alpművelet hosszakra és szögekre alkalmazva. Merőleges és egyenközű vonalak rajzolása. Az egybevágóság és hasonlóság rajzi uton való megmagyarázása. A terület mérték ismertetése. Sík ábrák területeinek kiszámítása. Egyszerű mértani díszítmények szabadkézzel való rajzolása. Hetenként 4 óra.

Tornászat. Szabad, eszközökkel s eszközökön való gyakorlatok. Hetenként 2 óra.

Vallástan. Hetenként 1 óra.

Összesen: 29 óra.

II. OSZTÁLY.

Magyar nyelv. Az alaktan ismétlése. Az igék személyragozása. Az egyszerű, bővített, összevont, hiányos, rövidített, összesorozott, összetett, többszörösen összetett mondatok. A körmondat ismertetése, a kéttagu körmondat szerkesztése. A hangsúlyos szónak mondatbeli helyzete. Alak- és mondattani elemzés. 10 darab költemény kívülről. Írásbeli dolgozatok elmondott mesék után. Hetenként 5 óra. Tankönyvek: Ihász G. Magyar nyelvtan. Dr. Kármán M. Magyar olv. II. R.

Német nyelv. A megelőző osztályban tanultak rövid ismétlése. A visszahozó névmások ejtegetése és használata. A melléknevek fokozása. Fokozási kivételek. A fokozott melléknevek ejtegetése. A határozott és határozatlan számnevek s azok alkalmazása. Az igék hajtogatása; az összetett idők s azok képzése; az igék vonzatai; fő- és mellékmondatok. A szóképzés elemei. Fordítások magyarból németre. Olvasmányok elemzése. Költemények tanulása. Írásbeli dolgozatok. Hetenként 3 óra. Tankönyvek: Ney Ferencz német nyelvtana és Felsmann olvasókönyvének II-ik kötete.

Francia nyelv. A melléknév helyzete. A személyes, birtokos, mutató, visszahozó névmások; az „il ya“ és „en“ használata. A számnevek. Az „egyszeregy“. A rendhagyó igék osztályok szerint. A 3-ik igeragozás tüzetesen. Mondatszerkesztés. A tulajdonító és tárgyestet helyzete. Francia elemzés. 5 darab próza és 2 vers kívülről. Hetenként 3 óra. Tankönyvek: Francia nyelvtan Hofer K. A tanárképezde gymn. tank. fr. olvasókönyve I. k.

Földrajz. Az austriai birodalom tartományai. Német-, Francia- és Svájcország. Belgium és Hollandia. Nagybritannia és Írország. Dán-, Svéd- és Norvégország. Oroszország. Európáról általában. Minden állam külön, nagy Európa egészben rajzoltatott a tanulók által. Végre a meteorologia és klimatologia elemei. Hetenként 3 óra. Tankönyv: Hunfalvy János földrajza II. r.

Történelem. A magyarok történelméből végeztetett a magyaroknak e honba költözésétől IV. Béla haláláig. A világtörténelemből az ó-kor népei, u. m.: a zsidók, chinaiak, indok, babyloniak és assyrok, médok és perzsák, fenicziek és karthagoiak, aegyptusiak és Görögország története a legrégebb kortól a perzsa háboruk bevégeztéig. Hetenként 3 óra. Tankönyv: Somhegyi világtörténelem ó-kor. A magyar történelem tankönyve Horváth Mihály magyarok története.

Természetrajz. Az állattanból 85 állat, melyek közt a madarak, kétéltűek, hüllők és halak minden rendje, az izlábuak, puhányok, férgek, túskebőrűek, ürbelűek és elsőczék minden osztályának főbb rendjei találtak képviselőt; növénytanból 22 növény az egyszikűek, kétszikűek, nyitvatermők, zsurlók, harasztok, mohok, zuzmók, gombák és moszatok osztályából. Hetenként 2 óra. Tankönyv nem használtatott.

Számtan. A közönséges és tizedes törtek, s ezekkel a négy alaplívelet ismétlése; közönséges törteknek átalakítása tizedes törtekké, s ennek megfordítottja; számolási rövidítések, főleg a rövidített szorzás, mely alkalmaztatott kiválóan a mértékek átszámolásánál, rövidítés a szorzókban; a viszony fogalma, ennek összehasonlítása a kivonással, osztással és törttel, a viszonyoknak értékmegetartás melletti változtatása; az arányok, s ezeknek mivelt és helycsere alapján történendő változtatása; az egyszerű hármasszabály és kamatszámítás; végül megelőzőleg a két-tóstétel alkalmaztatott az aránypéldák kiszámításánál. Hetenként 3 óra. Tankönyvül ajánlatott Mocnik-Szabóky számtana.

Mértan és mértani rajz. Téralkatan. A vonalak és síkok térbeli és viszonylagos helyzete. Testszögletek, sík és görbe lapu testek ismertetése s osztályozása. A kristályrendszerek főbb alakjainak ismertetése s származtatása. A testek összehasonlítása felület és köbtartalom nagysága szerint, s evvel a felület és köbtartalom számítása. A távlat legelemibb tételei s testek távlati rajzolása sodrony és faminták után. Hetenként 3 óra.

Szabadkézi rajz. Wittmann egyszerűbb főszmintái, Landau ékitmény-rajzai, Hermess könnyebbszerű díszítmény-, fej- és tájrajzai, részben vázlatszerűen, részben félárnyalattal.

Tornászat. Szabad-, eszközökön és eszközökkel való gyakorlatok. Hetenként 2 óra.

Vallástan. Hetenként 1 óra.

Összesen: 31 óra.

III. OSZTÁLY.

Magyar nyelv. A szóegyezési, szóvonzati és szórendi viszony. Az igemódok és idők használata és egymással való felcserélése. A kapcsoló szók kihagyása és ez által a függő mondatnak a főmondatba való beolvadása. A két-, három-, négy- és többtagú körmondatok szerkesztése. A helyes íráspontozás. Mondattani elemzés. 22 darab költemény kívülről. A legszükségesebb polgári ügyiratok szerkesztése szóval vagy írásban. Tankönyvek: Szvórényi J. Mondattan. II. R. Ugyanattól: Olvasmányok III. köt. Környei János: Gyakorlati köz irálytan. Hetenként 4 óra.

Német nyelv. A megelőző osztályban tanultak ismétlése. Az egyszerű, bővített és összetett mondat; mondatkötés és mondatfűzés. A mellékmondatok nemei; a mondatok rövidítése. A viszonzyszók tüzetes tárgyalása. Fordítások magyarról németre. Olvasmányok elemzése. Levelek és ügyiratok szerkesztése. Hetenként 4 óra. Tankönyvek: Ney Ferencz német nyelvtana és Felsmann olvasókönyvének III-ik kötete.

Földrajz. Európa, Ázsia, Afrika, Amerika és Australia részletes ismertetése a magyar-osztrák birodalom kivételével. Hetenként 3 óra. Tankönyv: Hauke-Környey földrajza.

Vegytan. A szervesetlen vegytanból a főbb elemek, élegeik, kénegeik; sók s a főbb vegytani szabályok. A szerves vegytanból a főbb széneny-vegyületek. Hetenként 5 óra. Tankönyv: Dékány elemi vegytana.

Számítan. Viszonyok és arányok. Hármasszabály. Egy-

szerű kamatszámítás. Arányos osztás. Elegyítési szabály. Váltók és azok leszámítolása s alkuszdíjja. Lánccszabály s a külföldi nevezetesebb pénznemek ismertetése. Kamatok kamatjának számítása. Hetenként 3 óra.

Mértan és rajza. Téralaktan. A síklapu és görbelapu testek ismertetése s felület és köbtartalmuk számítása. Szerkesztés. Szögek és egyenközű vonalak szerkesztése. Egyenesvonalu ábrák másolása. Mérvesszők használata. A körre vonatkozó legfontosabb szerkesztések s körbe irt szabályos sokszögek. Hetenként 3 óra.

Szabadkézi rajz. Krumbholz kisebb rajzmintái, Paul Raentz könnyebb díszitményei, Hermess díszitményei, fej- és néhány tájrajzai. Végre „Bargue après les maitres“ könnyebb példányai, rajzón, fehér és fekete krétával. Hetenként 4 óra.

Tornászat. Szabad-, eszközökkel s eszközökön való és rendgyakorlatok. Hetenként 2 óra.

Vallástan. Hetenként 1 óra.

Összesen: 29 óra.

IV. OSZTÁLY.

Magyar nyelv. A polgári ügyiratok ismétlése. A másítóképek és alakzatok. A költészettan és tárgya. A fő- és mellékhangsúly helyzete. Az ütemek beosztása. Szómértan. Verslábak. Határozott és határozatlan versnemek. A különféle rimek. Tiszta és vegyült lantos költemények. Tanköltészet. Elbeszélő költészet. Versolvasás a lábak meghatározása és az ezt követő lejtegetéssel, vagy csak az ütem, hangsúly és rim kimutatásával. Írásbeli dolgozatokul: tájleírások, adonisi alkái sorok és distichonok. Tankönyvek: Laky D. Irály és költészettan. Szvorényi olv. IV. köt. Hetenként 4 óra.

Német nyelv. A német nyelvtan rendszeres áttekintése. A nyelvtani ismeretek ébrentartása mellett nagyobb prózai olvasmányok és költői művek olvastattak s bővebben fejtegetettek.

Az epikai költészet elmélete. Írásbeli dolgozatok. Hetenként 4 óra. Tankönyv: Ballagi német nyelvtana és Felsmann olvasókönyvének III-ik kötete.

Történelem. Az ókor története, főtekintettel a görögök és rómaiak történelmére s az ókori népek műveltsége s iparára általában. Továbbá a középkor története, főtekintettel a népvándorlás által keletkezett államokra. Németország III. Henrikig. Magyarország története Péter királyig. E két állam története párhuzamban tanított. Hetenként 4 óra. Tankönyv: Som-hegyi világtörténelme ó és középkor.

Vegytan. A nemleges elemek és vegyületeik. A tevőlegesek közül a kalium és natrium vegyületeikkel. Parány és tömecs fogalma. Az átalakulás különböző nemci. Átalakulási egyenletek. Savak, aljak, sók s ez utóbbinak különböző képződési módjai. Számítások. Hetenként 2 óra. Tankönyv: Sajóhelyi a vegytan elemi, bővítve Roscoe-Lengyel vegytanából.

Természetrajz. Az állatrendszertan. Hetenként 2 óra. Kézikönyv: A természetrajz vezérfonala. Állattan Krisch Jánostól.

Mértan és rajza. a) Szerkesztéstan. Egyenközü és merőleges vonalak, sokszögek szerkesztése, a körre vonatkozó szerkesztések, kiválóan az érintkezési feladatok, a kupszeletek szerkesztése s azokhoz vont érintők, kerekények, körlefejtő s csigavonalak. b) Ábrázoló mértan. A vetítés fogalma. Derékszögű vetítés. A pont és az egyenes vonal s a sík ábrázolása. Párhuzamos vonalak és síkok. Vonalak és síkábrák valódi nagysága s alakja. Síkok metszése, vonalnak átdöfése síkkal. Pontnak távolsága a síktól és vonaltól. Vonalak és síkok hajlásszöge. Hetenként 4 óra.

Mennyiségtan. a) Algebra. A négy alpmivelet egész számokkal. A számrendszerek, kiváló tekintettel a tizedes rendszerre. Az egész számok maradékai s ennek alapján a számok oszthatósága. Tényezőkre való bontás. Közös osztó és többes. Törtek. Hatványok és gyökök. Első- és másodfoku számegyenletek.

b) Geometria. Az egyenes vonalú idomok egybevágósága, hasonlósága s területe. A körre vonatkozó tételek (kerület- és területszámítás nélkül). A hasonlóságnál a harmonikus pontpárok és sugárpárok értelmezése néhány alkalmas példa által felvilágosítva, s ezek felhasználása a körtanban a hasonlósági pontok, sarkpontok, sarkvonalak és hurvonalak tárgyalásánál. Hetenként 7 óra.

Szabadkézi rajz. Díszitmények a drezdai műegyetem nagyobb és nehezebb főszmintái után. Paul Raentz tökéletesebb ékitményei; továbbá: „Ch. Bague, Modèles d'après les maitres“ classicus művek másolatai. Végre: Ravaisson „Classiques de l'art modelles pour l'enseignement du dessin“ műlapjai, fekete és fehér krétával. A vízfesték ismertetése; a tuschnak rajztoll és ecset általi kezelése. Hetenként 4 óra.

Tornászat. Szabad-, eszközökkel s eszközökön való és rendgyakorlatok. Hetenként 2 óra.

Vallástan. Hetenként 1 óra.

Összesen: 34 óra.

A tanulók névsora.

Előkészítő osztály.

1. Benedek Gyula, 1862. unit. F.-Rákos, k. 1.
2. Benedek Farkas, 1863. reform. Bibarczfalva.
3. Balázsi Lajos, 1865. r. k. Udvarhely.
4. Báncs Albert, 1872. refor. Udvarhely, k. 1.
5. Czehe Aladár, 1864. r. k. Parajd.
6. Csoma Béla, 1862. refor. Udvarhely.
7. Csép Árpád, 1862. refor. Udvarhely.
8. Csép Ödön, 1862 refor. Udvarhely.
9. Csillag István, 1863. r. k. Udvarhely.
10. Daniel Béla, 1864. r. k. M.-Vásárhely.
11. Farczádi Lajos, 1863. refor. Udvarhely.
12. Gothárd Dénes, 1859. refor. Etéd, k. 1.
13. Gyarmathi Mózes, 1864. unit. Uj-Székely, k. 1.
14. Györfi Dénes, 1860. r. k. Szombatfalva.
15. Hübner Richárd, 1866. r. k. Udvarhely.
16. Jakab Gáspár, 1861. r. k. Farkaslaka.
17. Józsa Sándor, 1861. refor. Hodgya, k. 1.
18. Káli Dénes, 1861. refor. A.-Sófalva, k. 1.
19. Kassai Aladár, 1864. refor. Udvarhely, k. 1.
20. Kis Dániel, 1864. refor. Udvarhely.
21. Kovács Albert, 1862. refor. Udvarhely.
22. Kovács János, 1863. refor. Telekfalva, k. 1.
23. Kelemen László, 1865. refor. Etéd, k. 1.
24. Keresztes Domokos, 1862. refor. Boldogasszonyf., k. 1.

25. Lázár Antal, 1862. r. k. Parajd.
26. Lukácsfi Kristóf, 1864. r. k. Udvarhely, k. 1.
27. Molnár Gábor, 1864. refor. Tamásfalva.
28. Nagy Ferencz, 1862. unit. Martonos, k. 1.
29. Nagy István, 1863. ref. Lengyelfalva.
30. Nagy Zsigmond, 1863. refor. Sz.-Keresztur.
31. Pfeiffer Károly, 1864. r. k. Füle, k. 1.
32. Rác Albert, 1865. refor. Décsfalva.
33. Rác Imre, 1860. refor. Hodgya, k. 1.
34. Spányik Sándor, 1866. r. k. Csik-Szent-Márton.
35. Szász András, 1864. refor. Kisfalud, k. 1.
36. Szabó István, 1862. r. k. Gyergyó-Szárhegy.
37. Szabó Pál, 1866. refor. Udvarhely.
38. Szabó Dénes, 1864. refor. Udvarhely.
39. Székely Mátyás, 1862. refor. Óczfalva. k. 1.
40. Tóth Ferencz, 1861. refor. N.-Galambfalva.
41. Vas Albert, 1863. r. k. Udvarhely.

I. o s z t á l y.

1. Bartha Dénes, 1866. unit. Tarcsafalva, k. 1.
2. Bartha Lajos, 1864. unit. Tarcsafalva, k. 1.
3. Baló Zsigmond, 1864. refor. M.-Hermán, ön. ism.
4. Bándi János, 1860. ref. Telekfalva, k. 1.
5. Boér Ábel, 1862. gör. kath. H.-Abásfalva.
6. Biró Ferencz, 1863. ref. Boldogasszonyfalva, k. 1.
7. Borbély Sándor, 1864. Sz.-Keresztur, k. 1.
8. Bocskor Domokos, 1862. r. k. Csik-Mindszent, k. 1.
9. Bogádi Lajos, 1861. r. k. Csik-Szt-Tamás, k. 1.
10. Csiki Márton, 1857. r. k. K.-Olábfalu, k. 1.
11. Csillag József, 1860. r. k. Sz.-Udvarhely.
12. Deák Miklós, 1861. unit. Demeterfalva, k. 1.
13. Farkas József, 1862. ref. Agyagfalva, k. 1.

14. Fülöp Albert, 1864. ref. Boldogfalva, k. l.
15. Gáspár Ferencz, 1860. r. k. Sz.-Udvarhely.
16. Gál Antal, 1862. unit. Magyarós, k. l.
17. Gyertyánosi Dezső, 1864. ref. Oklánd.
18. Héjja Endre, 1864. r. k. Szabadka, ön. ism.
19. Henter Kálmán, 1863. r. k. Udvarhely, ön. ism.
20. Hazai Gyula, 1861. r. k. Csik-Szereda, k. l.
21. Jakab Lajos, 1862. unit. Kénos, k. l. ism.
22. Kis János, 1860. r. k. D.-Szt-Márton.
23. László András, 1863. r. k. Udvarhely, ism.
24. Lázár János, 1862. r. k. Lővéte, k. l.
25. Lőrincz Mihály, 1860. r. k. Szent-Demeter, k. l.
26. Máthé Géza, 1862. refor. Etéd, k. l.
27. Nagy József, 1863. unit. H.-Ujfalu, ön. ism.
28. Ozsváth Gábor, 1861. unit. Kobátfalva, k. l.
29. Pálfi Mihály, 1863. unit. Gagy.
30. Pál Albert, 1862. ref. Udvarhely, k. l.
31. Pál Tamás, 1861. r. k. Csik-Szent-Miklós, k. l.
32. Rácz Pál, 1860. refor. Hodgya, k. l.
33. Sándor Kálmán, 1862. ev. ref. Hodgya, k. l.
34. Szabó Mór, 1861. ref. Udvarhely.
35. Szentes József, 1863. ref. Udvarhely.
36. Tankó János, 1862. r. k. Muha, k. l.
37. Veres Ferencz, 1862. refor. Agyagfalva, k. l.
38. Vas Nápoleon, 1864. r. k. Farkaslaka, ön. ism.
39. Veszprémi József, 1864. ev. ref. Sz.-Udvarhely.
40. Vári Dénes, 1860. unit. A.-Siménfalva, k. l.
41. Zongor Sándor, 1861. refor. Agyagfalva, k. l.

II. o s z t á l y.

1. Ágotha Ferencz, 1862. r. k. Udvarhely.
2. Bagó Gyula, 1863. r. k. Udvarhely.
3. Balog János, 1860. r. k. Gyergyó-Szt-Miklós.

4. Dámbök Alajos, 1859. r. k. Buda.
5. Gáspár Ferencz, 1862. unit. Martonos, k. l.
6. Gáspár Tamás, 1859. unit. Martonos, k. l.
7. Héjja István, 1863. r. k. Szabadka.
8. Hoffman. Béla, 1862. r. k. Udvarhely.
9. Jeddi Tamás, 1863. refor. Rugonfalva, k. l.
10. Kolesa Mihály, 1862. refor. H.-Szt-Márton.
11. Molnár Imre, 1860. refor. F.-Sófalva.
12. Nagy György, 1861. refor. Olasztelek, k. l.
13. Földes Károly, 1861. refor. Nagy-Borosnyó, k. l.
14. Tóth Albert, 1863. refor. F.-Sófalva.
15. Török György, 1862. r. k. Kadicsfalva.
16. Török Miklós, 1860. r. k. Kadicsfalva.
17. Zajzon Géza, 1860. refor. Bardocz, k. l.

III. o s z t á l y.

1. Beczási Gyula, 1859. r. k. Udvarhely, k. l.
2. Borosnyai György, 1859. refor. Fogaras.
3. Derzsi Gábor, 1859. refor. F.-Boldogasszonyfalva.
4. Farczádi Gergely, 1860. unit. H.-Szt-Pál.
5. Ferenczi József, 1857. refor. Patakfalva, k. l.
6. Gálfi Kálmán, 1861. unit. Demeterfalva, k. l.
7. Jancsó Gyula, 1861. refor. Kézdi-Vásárhely, k. l.
8. Kis Dénes, 1857. refor. M.-Vásárhely, k. l.
9. Kovács Dénes, 1858. refor. Udvarhely.
10. László Albert, 1860. r. k. Udvarhely.
11. Pfeiffer Péter, 1862. r. k. Füle, k. l.
12. Rácz Károly, 1860. refor. Udvarhely.
13. Schöffberger Gusztáv, 1861. r. k. Fogaras.
14. Szilágyi Sándor, 1861. refor. Karácsonfalva.
15. Szörcei Imre, 1853. r. k. Csik-Madaras, k. l.

IV. o s z t á l y.

1. Bereczki Boldizsár, 1858. refor. Sz.-Keresztur, k. l.
2. Boda Dénes, 1858. refor. Füle, k. l.
3. Bodrogi Dénes, 1856. refor. Udvarhely.
4. Farczádi László, 1859. refor. Udvarhely.
5. Földes Géza, 1857. refor. Dálnok, k. l.
6. Gáspár János, 1856. luther. Homorod.
7. Gyertyánffi Boldizsár, 1859. r. k. Udvarhely.
8. György Miksa, 1857. r. k. Gy.-Rémete, k. l.
9. Hrobonyi Adolf, 1859. luther. Szt-K.-Bánya, k. l.
10. Huszár József, 1856. refor. Udvarhely.
11. Kállai Dániel, 1856. refor. Udvarhely.
12. Kéméndi Jenő, 1859. refor. Szászváros, k. l.
13. Lányi Ernő, 1858. refor. Udvarhely.
14. Lengyel József, 1859. refor. Sz.-Keresztur, k. l.
15. Mártinovits János, 1860. gör. k. Bögöz.
16. Papp Gyula, 1857. refor. Udvarhely, k. l.
17. Riedmüller (Szóke) Lajos, 1859. r. k. Udvarhely.
18. Szabó Albert, 1859. refor. Bibarczfalva, k. l.
19. Szabó Dénes, 1856. refor. Bibarczfalva, k. l.
20. Szászvárosi István, 1859. refor. Brassó, k. l.
21. Tontsch György, 1857. luther. Homorod.
22. Veres Gábor, 1858. unit. Szt-Ábrahám, k. l.

Összesen 186.

Jegyzet. r. k. = romai katolikus, refor. = református, unit. = unitárius, gör. kath. = görög katolikus, gör. k. = görög keleti, luther. = lutheránus, ism. = ismétlő, k. l. = közös lakáson levő.

Az ifjúság statisztikai kimutatása.

a) Létszám és előmenetel szerint :

Osztály	Felvételt	Kimaradt	Maradt az év végén	Kütnő	Jeles	I. rendű	II. rendű	III. rendű	Vizsgálatlan maradt	Összesen
Előkészítő	41	6	35	5	5	10	8	2	5	35
I.	41	9	32	6	7	10	8	1	—	32
II.	17	2	15	—	2	8	4	—	1	15
III.	15	1	14	3	2	7	1	1	—	14
IV.	22	2	20	—	5	7	7	1	—	20
Összeg	136	20	116	14	21	42	28	5	6	116

b) Vallás és nemzetiség szerint :

R. kath.	Reform.	Ágostai vallás	Unitárius	Görög kel.	Görög kath.	Összesen	Magyar	Német	Román	Összesen
43	71	3	17	1	1	136	132	3	1	136

c) Illetőségi hely szerint :

Udvarhely.	Udvarhelyszéki	Maroszéki	Csikszéki	Háromszéki	Kóhalomszéki	Szászvárossz.	Brassóvidéki	Felső-Fehérv.	Küküllőv.	Fogaraszvidéki	Magyarországi	Összesen
37	72	2	9	4	2	1	1	2	1	2	3	136

d) Kor szerint :

9 éves	10 éves	11 éves	12 éves	13 éves	14 éves	15 éves	16 éves	17 éves	18 éves	19 éves	22 éves	Összesen
4	4	17	16	28	18	18	14	4	7	5	1	136

Tandíjmentes volt 110, fizető 26.

A tanszerek gyarapodása.

Könyvtáriak.

1) Vett könyvek.

Laky D. „Irály és Költészettan“ 94 kr. Szvorényi „Magyar olvasó“ IV. r. 85 kr. Szarvas G. „A magyar Igeidők 1 frt 20 kr. Imre Sándor „Az új magyar szók és szólások“ 1 frt. P. Tewrewk Emil „A helycs magyarság elvei“ 1 frt. Laky D. „A comoedia elmélete“ 1 frt. Fogarassi-Czuczor „A magyar nyelv szótára“ 36 frt 40 kr. Fr. Zarncke „Niebelungen Lied“ 2 frt 70 kr. K. Simrock „Niebelungen Lied“ 1 frt 20 kr. R. Gottschall „Poetik“ 5 frt 40 kr. Felsmann „Deutsches Lesebuch“ III. r. 80 kr. 193 füzet német classicusokból 6 frt 50 kr. Horváth M. „Magyarok története“ 90 kr. Somhegyi „Világtörténet“ 3 köt. 3 frt. Hunfalvy „A magyar birodalom természetrajzi viszonyainak leírása“ 12 frt. Hunfalvy „Földrajz“ 1 frt 60 kr. Hunfalvy „Kisebb földrajz“ 50 kr. Brehm „Illustriertes Thierleben“ 60 frt. D. Kalwer „Käferbuch“ 8 frt 40 kr. Hauer „Geologie Siebenbürgens“ 4 frt. Dekány R. „Vegyten“ 1 frt Balfour Stewart „Természettan“ 3 frt. Müller-Pouillet „Physik“ 16 frt. Müller-Pouillet „Kosmisches Lehrbuch, Atlas“ 13 frt 26 kr. Wüllner „Experimental Physik“ 19 frt. Hesse „Determinanten“ 72 kr. Salmon-Fiedler „Analytische Geometrie des Raumes“ 14 frt 40 kr. Salmon-Fiedler „Geometrie der Kegelschnitte“ 8 frt 64 kr. Schlömilch „Compendium der höheren Analysis“ 10 frt 80 kr. Salmon-Fiedler „Anal. Geometrie der höh. ebenen Curven“ 6 frt. Gönczy „Meterrendszer“ falitáblával 65 kr. Mocnik „Algebra“ 1 frt 40 kr. Mocnik „Geometria“ 1 frt 80 kr. Mocnik „A mértan elemei“ 1 frt 20 kr. Falke „Propedeutik der Geometrie“ 1 frt 86 kr. Baltzer „Determinanten“ 3 frt. Dirichlet „Zahlen Theorie“ 4 frt 86 kr. Baltzer „Elemente der Mathematik“ 6 frt. Schlömilch „Übungsbuch zur höh. Analysis“ 8 frt 16 kr. Plücker „Geometrie des

Raumes 9 frt. Wolf „Handbuch der Mathem.“ 15 frt 12 kr. Brockhaus „Lexikon“ 25 frt. Ballagi „Német-magyar szótár“ 10 frt. Molé „Franczia-magyar szótár“ 4 frt. Strack „Bericht des zweiten Realschultages“ 90 kr. Beck „Betrachtungen über Vorwürfe gegen die Realschule“ 60 kr. Lang „Reformbestrebungen an dem Gebiete der Realschule“ 44 kr. A m. k. Józsefműegyetem könyvtárának címjegyzéke 2 frt 63 kr.

2) Szerzők vagy kiadók ajándékai.

Dr. Heinrich Gusztáv „Német olvasókönyv“ I. és II. rész. Fillinger „Állattan“ és „Növénytan“ 2 köt. Szedlaczek „Tafel zur Berechnung der Logarithmen“. Domokos Jenő „Természettan“. Sajóhelyi „Vegyten“. Névy László „Gyakorlati irálytan“. Bodnár „Magyar olvasó“ 2 köt. Bodnár „Magyar nyelvten“. Hoffer „Francia nyelvten“. Hoffer „Francia olvasó“. Bokor „A középiskola eszménye“. Bethlen gr. „Eine Reise nach Rangoon“.

Az ifjúsági könyvtár részére vásároltatott: Vörösmarthy kisebb költeményei, ára 2 frt. Kölesei válogatott prózai munkái, á. 1 frt 40 kr. Arany összes költeményei, 3 k., á. 5 frt. Magyarország függetlenségi harcának története, Horváth Mihálytól, 3 k., á. 6 frt. Hangok a multból, á. 2 frt. Erdély aranykora, Jókaitól, 3 k., á. 1 frt 20 kr. Török világ Magyarországon, Jókaitól, 3 k., á. 2 frt. A magyar dalnok, á. 50 kr. Bánk-Bán, Katonától, á. 70 kr. A még hátralevő 20 frtra új megrendelés történt.

Vegyteniak.

Calderoni és társától vásároltattak: 13 darab göreb különböző nagyságban, ára 6 frt 6 kr; 3 db göreb tubussal, á. 3 frt 30 kr; 1 db göreb a nyakon két gömbbel, á. 45 kr; 8 db üveghenger, á. 4 frt 10 kr; 3 db üvegbura, á. 5 frt 80 kr; 2 db szárító készülék, á. 10 frt 50 kr: 1 db olajfürdő, á. 4 frt

20 kr; 1 db durrgáz készülék Bunsen sz., á. 3 frt 50 kr; 7 db hassziai tégely, á. 90 kr; 1 db légekmlő Bunsen sz., á. 2 frt; 1 db Gay Luissac-féle állványos buretta, á. 1 frt 30 kr; 3 db Mohr-féle buretta, á. 5 frt 70 kr; 1 db borszeszmérő hőmérővel, á. 3 frt; 1 db sűrmérő sorozat, á. 6 frt; 6 db chlorcalcium cső, á. 90 kr; 18 db lepároltató csésze, á. 8 frt 1 kr; 11 darab olvasztó tégely fűdéssel, á. 3 frt 70 kr; 4 db kémcső állvány, á. 6 frt 50 kr (kettő Erlenmeyer-féle); 1 db buretta állvány 4 burettára, á. 1 frt 90 kr; 3 db porcellán mozsár törővel, á. 2 frt 95 kr; 2 db tégelyfogó, á. 2 frt 10 kr; 1 db fujtató igazítható légnomással, á. 20 frt; 1 dugaszfuró sorozat sárgarézből 12 darabbal, á. 7 frt; 1 db üvegvágó kés, á. 80 kr; 1 db dugaszvágó kés, á. 75 kr; 2 db forrasztó cső érenyhegygyel, á. 4 frt; 1 db achátmozsár törővel, á. 7 frt; 3 db köszörlült üveglemez, á. 72 kr; 2 db gázlámpa, á. 3 frt; 2 db állvány, á. 1 frt 40 kr; sarkítási készülék a Hartnack-féle górcsőhez, á. 33 frt; egy felszerelt nagy spectroscop, á. 160 frt; 6·3 gr. érenyhuzal és lemez, á. 4 frt 10 kr; 6 db repesztő szén, á. 42 kr; 5 db gömbölyű reszelő, á. 1 frt 10 kr; 5 db háromszögű reszelő, á. 1 frt 75 kr; 10 db reszelő nyél, á. 1 frt; 1 db Kipp-féle kénköneg készülék, á. 4 frt 50 kr; kézi légszivattyu burával, á. 26 frt; 29 db különböző nagyságu főzőpohár, á. 13 frt 30 kr; 6 font üvegeső, á. 3 frt 60 kr; 1 db Dániel-féle csap, á. 22 frt; kaucsuk-csövek különbözők, á. 11 frt 99 kr; 255 gr. vékony kaucsuk-cső, á. 5 frt 10 kr; 1 könyv svéd szűrő papir, á. 2 frt; 3 db vasláb, á. 2 frt 10 kr; 6 db vas-háromszög, á. 30 kr; 6 db Mohr-féle lapító csap, á. 1 frt 20 kr; 6 db pótcső Wulf-féle palackhoz, á. 2 frt 70 kr; 1 db vízfürdő, á. 2 frt 50 kr; 1 db vegytani hőmérő 360°, á. 3 frt 50 kr; egy másik 100°, á. 2 frt; 1 db választó tölcsér, á. 2 frt; 1 db dugaszprés, á. 1 frt 50 kr; 1 db csipőfogó, á. 1 frt 60 kr; 1 db Hoffmann-féle vízbontó készülék állvánnyal, á. 14 frt 30 kr; 3 db porcellán lapocka, á. 1 frt 80 kr; 3 db szaru lapocka,

á. 1 frt 30 kr; 40 db tölcser, á. 6 frt 78 kr; 64 db kémcső,
 á. 2 frt 34 kr; egy nagy szikviz készülék, á. 14 frt 50 kr.

Kochmeister Frigyes utódaitól a következő
 anyagok vásároltattak: Acidum acetic. conc. chemic.
 purum $\frac{1}{2}$ ft, á. 40 kr; Acidum glaciale 4 lat, á. 20 kr; Acid.
 arsenicum $\frac{1}{4}$ ft, á. 50 kr; Acid. boracicum $\frac{1}{2}$ ft, ára 60 kr;
 Acid. carbolicum $\frac{1}{4}$ ft, á. 40 kr; Acid. citricum angl. $\frac{1}{2}$ ft,
 á. 1 frt 90 kr; Acid. cromic. crist. $\frac{1}{4}$ ft, á. 1 frt 50 kr;
 Acid. formicar. 4 lat, á. 60 kr; Acid. gallic. crist. pur. 4 lat,
 á. 80 kr; Acid. laticum purum 2 lat, á. 1 frt; Acid. molyb-
 daen. pur. 2 lat, á. 1 frt; Acid. mur. chemic. pur. $2\frac{1}{8}$ ft, á.
 64 kr; Acid. mur. concentr. $12\frac{1}{4}$ ft, á. 1 frt 23 kr; Acid. nit-
 ric. chem. pur. $2\frac{1}{2}$ ft, á. 1 frt 25 kr; Acid. nitric. nitras. fum.
 $3\frac{3}{4}$ ft, á. 2 frt 25 kr; Acid. phosphor. glacial. inbacil 4 ft, á.
 60 kr; Acid. succinic. crist. album 2 ft, á. 80 kr; Acid. tannic.
 crist. 4 ft, á. 40 kr; Acid. tartaric. chem. pur. $1\frac{3}{4}$ ft, á. 2 frt 63
 kr; Aether acetic. chem. pur. $\frac{1}{4}$ ft, á. 38 kr; Aether formic. $\frac{1}{4}$ ft,
 á. 40 kr; Aether. nitric. 4 lat, á. 48 kr; Aether. sulfuricus $\frac{1}{2}$ ft,
 á. 45 kr; Alcohol sulfuris 4 lat, á. 12 kr; Alc. absolut. $2\frac{1}{8}$ ft,
 á. 1 frt 28 kr; Alumen crudum 3 ft, á. 36 kr; Ammonia chem.
 pur. 2 ft, á. 1 frt 20 kr; Amn. pur. liquid. $7\frac{1}{4}$ ft, á. 3 frt 48 kr;
 Ammonic. carb. anglic. 1 ft, á. 65 kr; Ammon. chlorat. 3 ft,
 á. 1 frt 50 kr; Am. oxalic. $\frac{1}{4}$ ft, á. 96 kr; Am. phosph. $\frac{1}{4}$
 ft, á. 80 kr; Anilin pur. 4 lat, á. 2 frt; Argentum nitric.
 crist. 2 lat, á. 3 frt; Argent. nitr. fusum gris. 2 lat, á. 3 frt;
 Arsenicum alb. pulv. 4 lat, á. 12 kr; Balsam canad. 4 lat,
 á. 40 kr; Balsam Perur. 2 lat, á. 50 kr; Barium acetic. crist.
 6 lat, ára 72 kr; Barium causticum pur. $\frac{1}{4}$ ft, á. 96 kr; Bar.
 chlorat. crist. 1 ft, á. 52 kr; Bar. nitric. 1 ft, á. 50 kr; Ben-
 zin alb. anglic. $\frac{1}{2}$ ft, á. 25 kr; Bismuth met. pur. 4 lat, á.
 1 frt; Bism. carbonic 2 lat, á. 90 kr; Borax raffi. 1 ft, á. 70
 kr; Brom pur 4 lat, á. 1 frt 20 kr; Cadmium carbonicum 2
 lat, á. 1 frt 20 kr; Cad. metallic. $2\frac{1}{4}$ lat, á. 1 frt 35 kr;

Cad. sulphuret. 2 lat, á. 1 frt 30 kr; Cad. sulphuric. 4 lat, á. 1 frt 80 kr; Calcium chloratum pur. 2 ft, á. 1 frt 30 kr; Calcium hypochlor. $\frac{1}{2}$ ft, á. 10 kr; Calc. hypophosph. 4 lat, á. 60 kr; Calc. sulphurat, á. 10 kr; Camphora raffi. $\frac{1}{2}$ ft, á. 60 kr; Ceresa crems. $1\frac{1}{2}$ ft, á. 68 kr; Chinin sulphurici pur. 1 lat, á. 3 frt; Chloroform pur. $\frac{1}{2}$ ft, á. 1 frt 10 kr; Collodium duplex $\frac{1}{2}$ ft, á. 75 kr; Crist. tartari alb. $\frac{1}{4}$ ft, á. 25 kr; Cuprum lamel. $\frac{1}{2}$ ft, á. 1 frt 60 kr; Cupr. sulf. am. 4 lat, á. 40 kr; Cupr. sulf. Chemic. pur. $1\frac{3}{4}$ ft, á. 1 frt 5 kr; Cupr. oxyd. nigrum $\frac{1}{4}$ ft, á. 75 kr; Dextrina in granis $\frac{1}{2}$ ft, á. 18 kr; Ferrum acetic. liq. $\frac{1}{4}$ ft, á. 35 kr; Ferr. citric. $\frac{1}{4}$ ft, á. 1 frt 20 kr; Ferr. jodatum sach. 4 lat, á. 1 frt 20 kr; Ferr. sesquichlorat $1\frac{1}{4}$ ft, á. 88 kr; Ferrum sulfurat $3\frac{1}{2}$ ft, á. 88 kr; Glycerin. chem. pur. $1\frac{1}{3}$ ft, á. 68 kr; Gummi arab. alb. $\frac{1}{4}$ ft, á. 40 kr; Hydragir. acetic. 4 lat, á. 2 frt; Hydr. bichlor. corrosiv. $\frac{1}{4}$ ft, á. 1 frt 25 kr; Hydr. chlorat. 4 lat, á. 80 kr; Hydr. nitric. crist. 4 lat, á. 1 frt 60 kr; Hydr. oxydat. rubr. $\frac{1}{2}$ ft, á. 3 frt; Indigo 4 lat, á. 1 frt 20 kr; Kálium acetic. chem. pur. $\frac{1}{4}$ ft, á. 50 kr; Kál. bicarbonic. $\frac{1}{4}$ ft, á. 23 kr; Kál. carb. pur. e tart. $\frac{1}{4}$ ft, á. 40 kr; Kal. depurat alb. $1\frac{1}{4}$ ft, á. 65 kr; Kal. caust. fusum. $1\frac{3}{4}$ ft, á. 2 frt 10 kr; Kal. chlor. crist. 5 ft, á. 5 frt; Kal. bicromic. rubr. 1 ft, á. 75 kr; Kal. chrom. crist. flav. $\frac{1}{4}$ ft, á. 20 kr; Kal. ferrocyanic. citr. 1 ft, ára 1 frt 25 kr; Kal. ferrocyan. rubr. $\frac{1}{2}$ ft, á. 1 frt 25 kr; Kal. hydrocyanic. 4 lat, á. 40 kr; Kal. hypermang. 6 lat, á. 72 kr; Kali. jodat. german. 2 lat, á. 70 kr; Kali. nitri. crist. pur. 1 ft, á. 34 kr; Kal. sulphurat $\frac{1}{2}$ ft, á. 40 kr; Kal. sulphuric. crist. $\frac{5}{8}$ ft, á. 17 kr; Kal. tart. neutr. $\frac{1}{4}$ ft, á. 38 kr; Kal. tart. natron. 6 lat, á. 24 kr; Kal. tart. stibiat. crist. pur. $\frac{1}{4}$ ft, á. 64 kr; Lichen island. $\frac{1}{2}$ ft, á. 10 kr; Lithium carbonic 2 lat, á. 1 frt 20; Magnesia carbon. Billinens 1 ft, á. 1 frt; Magn. citric. $\frac{1}{4}$ ft, á. 1 frt; Magn. usta $\frac{1}{4}$ ft, á. 60 kr; Magn. nitric. 1 ft, á. 15 kr;

Magn. sulphur. 1 ft, á. 25 kr; Mangan hyperoxyd pulv. 3 ft, á. 60 kr; Naphtalina pura 4 lat, á. 40 kr; Natrium acet. $\frac{1}{4}$ ft, á. 20 kr; Natr. carb. crist. $2\frac{3}{4}$ ft, ára 33 kr; Natr. bicarb. 5 ft, á. 1 frt 5 kr; Natr. caust. pur. $\frac{1}{4}$ ft, á. 96 kr; Natr. oxalic. pur. 2 lat, á. 30 kr; Natr. nitr. depur. $1\frac{7}{8}$ ft, á. 45 kr; Natr. nitr. chem. pur. $\frac{7}{8}$ ft, á. 42 kr; Natr. phosphoric. $\frac{1}{4}$ ft, á. 20 kr; Natr. silicic. $\frac{1}{4}$ ft, á. 35 kr; Natr. sulphuric. crist. 2 ft, á. 16 kr; Nihilum album 1 ft, á. 16 kr; Parafin alb. 8 lat, á. 24 kr; Phosphorus 1 ft, á. 3 frt; Phosph. amorph. rubr. $\frac{1}{4}$ ft, á. 1 frt 60 kr; Platina spongia 4 db, á. 1 frt 40 kr; Plumbum metall. 1 ft, á. 16 kr; Plumb. acet. crist. 1 ft, á. 42 kr; Plumb. chromic. rubr. 1 ft, á. 60 kr; Plumb. nitr. $1\frac{1}{8}$ ft, á. 51 kr; Plumb. sulph. $\frac{1}{2}$ ft, á. 18 kr; Sachar lactis crist. $\frac{1}{4}$ ft, á. 30 kr; Spiritus aether nitric. $\frac{1}{4}$ ft, á. 15 kr; Spir. aeth. cornu cervi $\frac{1}{2}$ ft, á. 15 kr; Spodium ustum 2 ft, á. 20 kr; Stannum metall. angl. 1 ft, á. 90 kr; Stan. chlorat. crist. $\frac{1}{2}$ ft, á. 50 kr; Stearin $\frac{1}{2}$ ft, á. 35 kr; Strontian nitr. 1 ft, á. 55 kr; Str. sulphuric. $\frac{1}{2}$ ft, á. 60 kr; Succinum alb. $\frac{1}{2}$ ft, á. 43 kr; Succ. citric. $\frac{1}{4}$ ft, á. 13 kr; Succ. rubr. $\frac{1}{4}$ ft, á. 13 kr; Sulphur citrin depur. $2\frac{1}{2}$ ft, á. 38 kr; Sulph. praecip. chem. pur. $\frac{1}{4}$ ft, á. 25 kr; Tartarus crudus $\frac{1}{2}$ ft, á. 25 kr; Ultramarin 4 lat, á. 32 kr; Zincum acet. crist. 6 lat, á. 48 kr; Zin. ferrocyan. 2 lat, á. 50 kr; Zin. metall. granul. 2 lat, á. 1 frt 50 kr; Zin. oxydat. alb. $\frac{1}{2}$ ft, á. 1 frt; Zin. sulph. crist. pur. $1\frac{1}{2}$ ft, á. 42 kr; Szőlő cukor $\frac{1}{2}$ ft, á. 20 kr; Kali vízűveg $1\frac{1}{2}$ ft, á. 30 kr; Caramel $\frac{1}{4}$ ft, á. 13 kr.

Természettajziaik.

Állattaniak: Innus Sylvanus csontváza, ára 15 frt; Angora macska tömve, á. 8 frt; Egy macska és egy kutya koponya, á. 3 frt; Mezei nyul koponyája, á. 1 frt 50 kr; Egy lóláb, á. 3 frt; Egy kikészített juh gyomor, á. 8 frt; Egy macska tápcsöve, á. 5 frt; Delphin koponya, á. 10 frt; Egy

teljes darú csontváz, á. 8 frt; Kanalas gém koponyája, á. 1 frt 50 kr; Ardea purpurea koponyája, á. 1 frt 50 kr; Egy vízi sikkó csontváza, á. 15 frt; Egy teknős béka (Emys-borszeszben), á. 1 frt; Rána esculenta csontváza, á. 3 frt; Cyprinus carpio teljes csontváza, á. 12 frt; Egy kecsge borszeszben, á. 1 frt; Egy tuskönc és egy csillagonc, á. 4 frt; Egy darab nemes korrall, á. 4 frt.

Molnár Károly tanár ajándéka: Borszeszkészítmények, Lota fluviatilis, Leuciscus rutilus, Petromizon fluviatilis, Lacerta viridis, L. agilis, Coluber laevis, Triton cristatus; Egy csiga gyűjtemény a következő fajokból: Helix pomatia, H. hortensis, H. austriaca, H. ericetorum, H. arbustorum, H. nemoralis; Clausilia bidens; Pupa frumentorum; Bulinus radiatus; Planorbis marginalis, P. corneus; Limneus stagnalis; Paludina vivipara; Cyprea moneta; Conus sp.? Murex brandarius; Buccinum undulatum; Natica monilifera.

Kagylók: Anadonta cygnea; A. anetina; Unio pictorum; Mytilus edulis; Arca Noae; Mactra scultorum; Venus sp? Cardium sp? Mactra solida; Ensis siliqua.

Ásványok: Granat, Faopál; Egy kősojgec, Rostos kőso, Augit, Fluorit, Orthoklas, Quarc, Calcit, Baryt, Vasocker, Rostos Gyps, Pyrit, Chalkopyrit, Tüzkő, Galenit.

Egy kőzetgyűjtemény a következő fajokkal: Granit, Trachyt (több faj), Augitporphir, Mandolaköves Augitporphir, Gneis, Fehér és barna Jura mész, Dolomit, Márvány, Calcit, Congeria, Mediterran és Ceritiumbeli kézipéldányok.

Kövületek a harmad és másadkorból: Congeria rhomboidea, Cardium Smithii, C. Haueri, C. Pétersi, C. Arpadense, C. Hungaricum, C. Majeri, Valencesiana sp? Melanopsis Boei, Ceritium pictum, C. rubiginosum, Modiola striata, Pecten (?), Ostrea cochlearea, Mitra stratula, Turritella turris, Corbula gibba, Conus (?), Natica millepunctata, Chenopus pespelicanus, Dentalium, Cancellaria, Cardium turonicum, Mactra podolica,

Area diluvii, *Paludina Sadlerii*, *Griffea arcuata*, *Ammonites Boscensis*, *Rinchonella* (sp? a krétából). A kőzet és kövület gyűjtemény nagyrészt Baranyából való.

Pius Titius ajándéka: Öt tábla alsóbb rendű tengeri növény.

Rajzszeretek.

Pozner Károly Lajos pesti kereskedőtől megrendelt rajzeszközök, illetőleg mintázatokból a következő darabok kúldettek meg:

Wittmann Alajos 48 drb dombormintája, á. 14 frt 20 kr; Krumbholz tanár dombormintáiból az I., II. és III. series, összesen 36 darab, ára 70 frt; „Bargue modelles d'après les maîtres“ 57 darab könyomat, ára 85 frt 50 kr. Ravaisson „Classiques de l'art modelles pour l'enseignement du dessin“ következő lapjai: Isis, Juno-et Jupiter, Amasone blessé, Junon, Psiche, Jupiter, Amour, Diane, Doriphone, Diane chasseresse, Satyre, Masque grec; ára 10 frt 40 kr. Továbbá: 1 schweizi rajzeszköz, ára 25 frt; 1 nagy táblakörző, ára 4 frt 80 kr; 6 drb háromszög, ára 4 frt 10 kr; 18 füzet Hermess minta kisebb díszitmények, ára 5 frt 40 kr; 26 füzet Hermess nagyobb mintáiból, s 12 lap a legnagyobbakból 29 frt 23 kr; 1 láda szines kréta 8 frt 50 kr.

A tornaiskola részére vásároltatott:

19 pár svéd golyó, sulya 215 font, ára 17 frt 20 kr; Hrobonyi Adolf IV. oszt. tanuló 6 pár golyót ajándékozott; 1 rézsutos lábtó, 4 mászórud, 1 gyűrűhinta, 1 korlát, 1 nyujtó, ára összesen 40 frt; 1 mászókötel, 2 drb kötel a gyűrűhintaához, ára 8 frt.

Jutalmazások.

A „Dávid Antal-Mózes“-féle alaphól fizetett 50 forintos évi ösztöndíjban részesültek: Bartha Dénes I. oszt. tanulója, Bocskor Domokos I. oszt. t., Boda Dénes IV. oszt. t., Derczi Gábor III. oszt. t., Farczádi László IV. oszt. t., Ferenczi Jozsef III. oszt. t., Földes Karoly II. oszt. t., Gál Antal I. oszt. t., Gáspár Ferencz II. oszt. t., Gyertyánosi Dezső I. oszt. t., Máté Gejza I. oszt. t., Pál Tamás I. oszt. t., Rác Károly III. oszt. t., Szabó Dénes IV. oszt. t., Szabó Mór I. oszt. t., Szőke Lajos IV. oszt. t.

F i g y e l m e z t e t é s.

A jövő tanév október hó 5-én fog megkezdetni. Az intézetbe a növendékek október első napjaiban vétetnek fel.

A magán- és ismétlő vizsgálatok az igazgatóság által kiűzendő napokon okt. 5-ig fognak megtartatni.

A felső osztályba lépőknel a megelőző évről szóló iskolai bizonyítvány tekintetbe vétetik.

Az előkészítő osztályba vizsgálat alapján vétetnek fel a tanulók az elemi- és népiskolákból.

Az előkészítő osztályba ugy a felvétel, valamint a tanítás teljesen díjtalan.

A reál-osztályokba belépők fizetnek egyszer s mindenkorra 2 ft 10 kr beiratási díjt, s ezen felül 1 frtot az ifjusági könyvtárra. A tandíj egész évre 12 ft, ezen összeg félévénként előre fizetendő.

A szegény tanulók kérelem alapján a magas kormánytól tandíjmentességet nyerhetnek.

A tandíjmentes tanuló mig jó előmenetelt tanusit a mentesség élvezetében marad minden éven keresztül.

A mult tanévben minden kérelmezőnek a tandíj elengedettett.

A felvételi díj fizetése alól a magas kormány csak a teljesen vagyontalanokat menti fel.

A jövő tanévben a „Dávid Antal-Mózes“-féle alapból 10 tanuló fog egyenként 50 frtnyi ösztöndíjban részesülni.

A rendezett együttlálásra a szegény tanulók felvételt nyernek.

Ezen kedvezmények elnyerésének feltételei az 54. lapon olvashatók „Pályázati hirdetmény.“

Végül az igazgatóság felhivja a székely szülők figyelmét arra, hogy a jövő tanévben az ötödik és hatodik osztály meg fog nyilni, valamint arra is, hogy a reáltanulók az új szervezet szerint a felsőbb tanintézet különböző szakait látogathatják.

Azon szülők részéről tett megkeresésre, kik gyermekeiket az intézetbe szándékoznak adni, az igazgató magán uton a legszivesebben fog értesítést adni.

Kelt a székely-udvarhelyi állami főreáltanodában, 1875. julius 31-én.

Héjja Sándor,
igazgató.

T A R T A L O M.

	Lap.
Lessing mint epigrammatista. Pálffi Károlytól.	3.
A főreáltanoda előkészítő osztálya. Molnár Károlytól.	23.
Pár szó a tanév végén. Héjja Endrétől.	38.
Kimutatások :	
Adatok a lefolyt tanév történetéhez.	53.
A tanári személyzet és foglalkozási köre.	59.
Az előadott tantárgyak vázlata	60.
A tanulók névsora.	69.
Az ifjuság statisztikai kimutatása.	74.
Tanszerek gyarapodása.	75.
Jutalmazások.	82.
Figyelmeztetés.	83.

